Folkvett

Organ för Vetenskap och Folkbildning. Nr 3–4 1991.

Cirkelbevis?

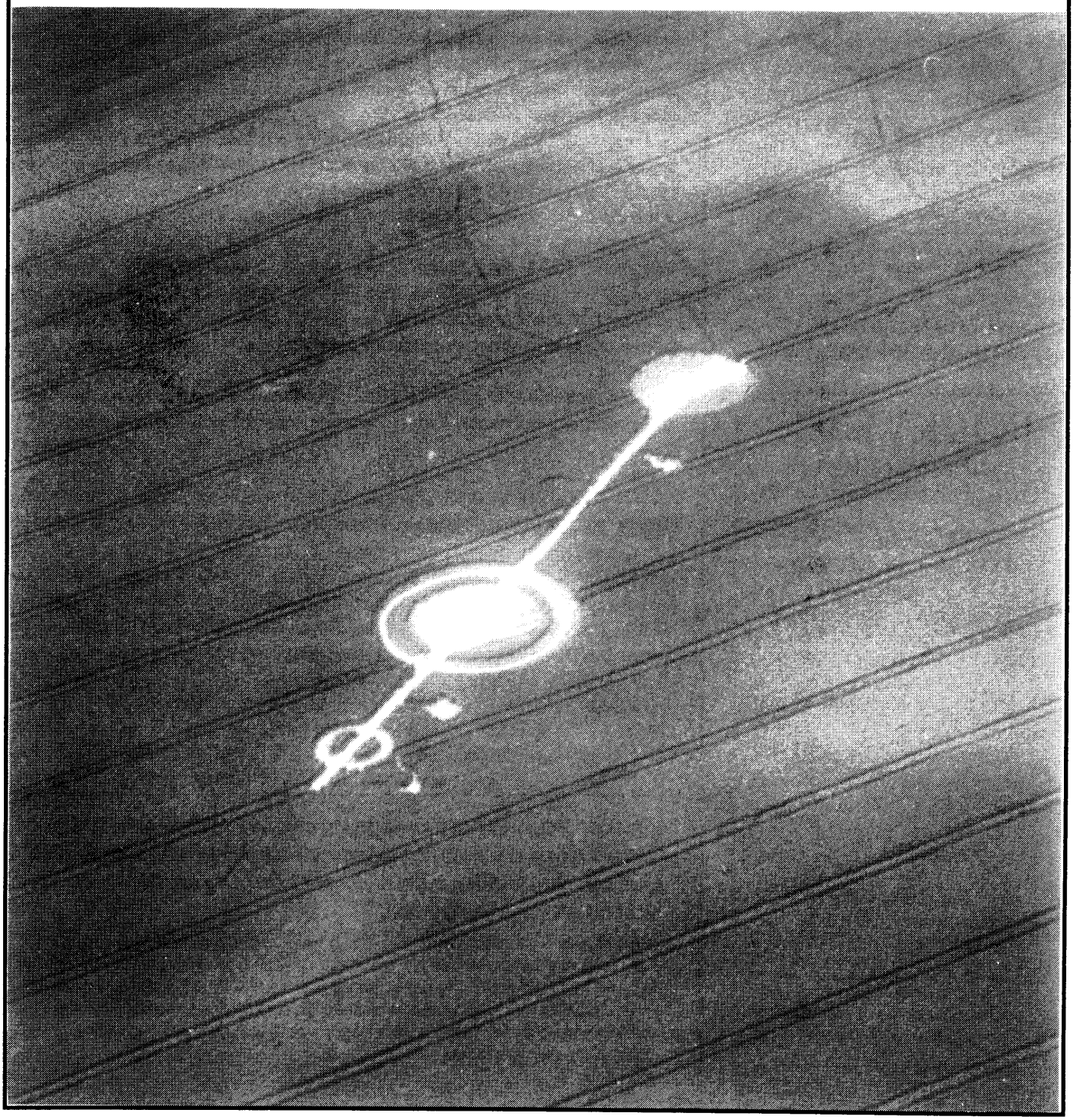

Cirklar i säden: 4
Inget lyft för TM i Nederländerna 9
Ekolologisk mysticism i odlingen 11
Bengt av Klintberg på föreningsmöte 14
Randi i Sverige — igen 15
Avgör handstilen om Du får jobbet? 16
Internationellt 18
"Naturliga läkemedel" 20
Bravo, Brontosaurus! 21
Böcker 22
Notiser 28
Brev 30

Omslagsbild: En cirkelformation väster om Marlbourgh. *Foto Anna Schytt.*

FOLKVETT.
Organ för Vetenskap och Folkbildning.

Redaktörer:
Sven Ove Hansson 08/25 22 40 (ansvarig utgivare)
Niels Hovmöller 08/760 79 77
Lennart Johansson 08/742 06 66
Håkan Marklund 08/771 29 96
Anna Schytt 08/32 13 32
Jonas Söderström 08/744 24 91

Adress:
Vetenskap och Folkbildning
Box 185, 101 23 Sthlm

Postgiro: 63 591–2

Prenumeration
ingår i medlemsavgiften 100:-/år.
Övriga 75:-.

Utkommer 4 ggr/år.

ISSN 0283-0795

Ursäkta, ursäkta, ursäkta

Det är aldrig roligt att komma sent. Detta nummer av Folkvett skulle ha kommit ut redan i december och har blivit groteskt försenat. Ansvaret för detta är undertecknads. En ursäkt är alltså på sin plats till alla er som väntat. Dålig utgivningstakt är dessutom ledsam på det sättet att vi inte hinner med i samhällsdebatten. Pseudovetenskap som t.ex. sprids av TV eller kvällstidningar måste bemötas snabbt – efter tre månader är de historia som är ointressant att debattera och omöjlig att dementera.

Detta är ett dubbelnummer. Skälet är framför allt ekonomiskt: föreningen har i år inte råd med de högre portokostnaderna för två separata nummer.

Folkvett bär inte riktigt sina kostnader idag. Styrelsen har därför börjat fundera på om medlemsavgiften måste höjas. Sätt att minska kostnaderna - bland annat andra tyckerier — utreds också.

Ett sätt att förbättra Folkvetts balansräkning är förstås att skaffa nya prenumeranter och medlemmar. I det här numret finns en värvningsaffisch med, i två varianter dessutom: A3 på mitt upslaget och A4 på baksidan. Sätt upp eller kopiera och sprid!

Brist på innehåll är det i alla fall inte till numret. Delvis ny form ger plats för mer material.

Nytt från det här numret är en stående spalt om populärvetenskap och folkbildning, som skrivs av redaktionsmedlemmen Håkan Marklund.

Spalten har kommit till dels för att försöka ta tillvara de goda försök till populärvetenskap som görs i folkbildningssyfte och dels fungera som inspiration till flera liknande insatser. Tips till spaltens innehåll är alltid välkommet.

Jonas Söderström

Nya medlemmar

Lars Danielsson
Lars Bengtsson
Mattias Inkinen
Hans-Uno Bengtson
Claes Hedberg
Erik Rinde
Rolf Elmér
Mattias Ohlsson
Lars Martinsson
Gunnar Blomquist
Nicklas Hedell
Lars-Ove Jonsson
Robert Lindquist
Sven-Olof Holmgren
Erica Toft
Johnny Steinåsjö
Erik Sköldenberg
Ingvar Johnsson
Stefan Lundström
Claes Eriksson

Föreningen Vetenskap och Folkbildning bildades 1982 av människor som oroades över att ockultism och pseudovetenskap så ofta fått stå oemotsagda, och att vetenskapens metoder är så dåligt kända. Så här formuleras vår målsättnng i stadgarna:

Föreningen Vetenskap och Folkbildning har till uppgift att främja folkbildning om vetenskapens metoder och resultat. Särskilt tar föreningen som sin uppgift att i en fri opinionsbildning bekämpa de felaktiga föreställningar som förekommer i frågor som kan avgöras vetenskapligt. En viktig del av den vetenskapliga folkbildningen är att klargöra vilka frågor som kan respektive inte kan avgöras med vetenskapliga medel.

Prioriteringar

Den som vill ägna sig åt att kritiskt granska pseudovetenskap har ingen brist på sysselsättning.Vi möts av en strid ström av pseudovetenskap, och antalet personer som ägnar sig åt att bemöta pseudovetenskap är mycket litet i förhållande till antalet personer som ägnar sig åt att producera och sprida den. Det är nödvändigt för oss som bemöter pseudovetenskapen att prioritera våra insatser. Att "slå på allt som rör sig" är ingen god strategi.

Det är i allmänhet inte heller en god strategi att främst inrikta sig på de "tokigaste", dvs mest felaktiga, varianterna av pseudovetenskap. Oftast är det inte dessa som ger upphov till de största behoven av bemötanden och klargöranden.

Själva definitionen av "pseudovetenskap" ger oss en viktig utgångspunkt för prioriteringen. Pseudovetenskap är sådant som utges för att vara vetenskap men inte är det. Av detta följer att de allvarligaste fallen av pseudovetenskap, från rent vetenskaplig utgångspunkt, är de som har högsta vetenskapliga anspråken. Därför måste man särskilt se upp när pseudovetenskapen vinner insteg vid universitet och högskolor. Därför är det mera allvarligt om den får plats på dagstidningars vetenskapssidor än om den blandas upp med det övriga ljuget i skandalpressen. Därför bör man också se mera allvarligt på den "seriösa" astrologin med alla dess högtravande anspråk än på veckotidningshoroskopen. (Och inte låta sig förledas av att "seriös pseudovetenskap" använder fotnötter och ett vetenskapsimiterande språk.)

En annan självklar prioriteringsgrund är den utbredning och det inflytande som pseudovetenskapen får. När en pseudovetenskaplig intiktning t ex startar egna grundskolor och sjukhus är det hög tid att se upp. Detsamma gäller om den får inflytande över statliga utredningar eller blir anlitad av tongivande företag.

Vissa former av pseudovetenskap är mer skadliga än andra. Det gäller t ex rasistisk pseudovetenskap, och det gäller de många riktningar som legitimerar hälsofarligt kvacksalveri.

FOLKVETT arbetar, åtminstone till stor del, efter dessa prioriteringar. Vi avser att ägna särkild uppmärksamhet åt sådana former av pseudovetenskap som uppträder med höga vetenskapsanspråk, som har — eller är på väg att få — en inflytelserik ställning eller som har särskilt skadliga konsekvenser. Att vi lägger särskild tonvikt vid sådana frågor innebär dock inte att andra typer av pseudovetenskap ska gå fria från kritisk granskning. Ingen falsk profet ska kunna känna sig säker.

Antroposofi och AIDS

Enligt antroposofin är bakterier och virus inte orsaker till sjukdomar, utan symptom på sjukdomar. Detta är bakgrunden till att antroposofer motsätter sig såväl vaccination som pastörisering, två viktiga förebyggande åtgärder mot infektionssjukdomar.

Den amerikanske antroposofiske läkaren Robert Gorter höll för ett tag sedan ett föredrag om AIDS, som refereras av Dan Dugan i The Beacon, Newsletter of the East Bay Skeptics Society (nov/dec 1990). Gotrer förklarar att Ahriman (en av de antroposofiska djävlarna) ligger bakom AIDS:

"Ahriman har den största effekten på kromosomerna. På tidigt 1970-tal upptäckte den biologiska vetenskapen genmanipulation, hur man kan splittra och sätta samman kromosomer. Ett år senare blev retrovirus ett kliniskt begrepp. Virus som kunde orsaka kancer spreds aldrig före början av 1970-talet. När människan lärde sig att manipulera gener började naturen också att göra det. Retrovirus är en fråga i världsformat. Vissa sjukdomar är symptom på en tidsperiod."

AIDS är, enligt Gorter, "en sjukdom som kan florera för närvarande eftersom vår kultur blir mer Ahrimanisk, mer upptagen med definitioner, mer förlitande på intellektet än på hjärtat. Epidemin kan besegras med en förändring av den samhälleliga attityden, en förändring i beteendet."

Folkvätten

Kanske ligger det något i TM-anhängarnas påståenden de lär sig levitera.

I alla fall lär de sig ge väldigt svävande svar på när, var och hur de gör det.

CIRKLAR I SÄDEN:

Gäckande plasmavirvlar eller skickligt genomförd bluff?

Har nu gåtan som fascinerat så många äntligen fått sin lösning? Två konstnärer i 60-årsåldern, Douglas Bower och David Chorley, säger sig ligga bakom de mystiska cirklarna. Om deras påstående stämmer betyder det ett bakslag för alla som tagit fenomenet på allvar. Men många tvivlar på att deras uppgifter förklarar hela gåtan.

Anna Schytt, Folkvettredaktör och journalist vid Riksradions vetenskapsredaktion, och *Fredrik Lindqvist*, frilansjournalist, besökte England i somras för att söka sanningen bakom de mystiska cirklarna.

Bästa sättet att få en överblick över cirklarna är att se dem från luften. Vi hyrde ett sportplan och följde efter en av "amatörforskarna" på området, Busty Taylor, när han skulle göra en av sina vanliga rekognoseringsturer. Han hade fått information om var nya cirklar hade bildats och vi hängde på.

Färden gick över de gröna kullarna och sädesfälten kring Marlbourough, Devizes och västerut mot Bath. Vi såg många cirklar och mönster, mer eller mindre komplicerade. De nya är jämna och fina, de gamla är söndertrampade och tilltufsade.

Den första vi ser är en ring med en cirkel inuti och ett skaft som sticker ut. Två människor går runt inne i cirkeln och tittar på den på nära håll.

Den andra är en mycket större formation, det är två stora cirklar med en diameter på kanske 20 meter. Inne i cirklarna är säden helt nerplattad i ett spiralformat mönster.

Men vad är det vi ser egentligen?

Vi börjar med att beskriva den enklaste varianten: I ett sädesfält upptäcks en morgon en rund fläck av liggande säd. Cirkeln har skarpt tecknade kanter och diametern kan vara från någon enstaka meter upp till 20 eller 30 meter. De enskilda stråna är inte brutna. utan ofta böjda från roten och uppåt och säden bildar ett symmetriskt spiralformat mönster med ett tydligt centrum.

Alltmer komplicerade

Det var i början av 80-talet som enstaka cirklar började dra till sig allt större uppmärksamhet. Sedan dess har det hela utvecklats. Inte bara genom att antalet bildade cirklar hela tiden har ökat, utan också genom att alltmer komplicerade former har uppstått genom åren. Först var det cirklar, sedan kom cirklar med en

ring runt om. Sen la sig cirklarna i rad, eller som prickarna i femman på en tärning.

Begreppet cirkel räckte inte längre till. Man började i stället tala om piktogram.

Så kom sommaren 1990 och slog alla rekord. I England noterades omkring 600 olika förekomster. Och den 12 juli uppstod en formation som slog de mest erfarna cirkelobservatörer med häpnad. Bilderna från Alton Barnes i landskapet Wiltshire gick runt i världspressen. De visade ett piktogram med 18 olika delformer nedpressade i ett vetefält. Innan sommaren var slut och skörden var bärgad hade ytterligare två storslagna piktogram av samma typ bildats.

De flesta cirklar bildas på natten. Ofta har ljussken och hummande ljud rapporterats från platser där cirklar bildas.

Bara fusk?

Mer eller mindre allvarliga försök har gjorts att förklara hur cirklarna har bildats, t ex att djur har trampat ner säden,

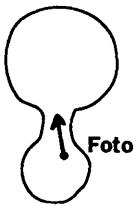

En hantel-formad cirkelformation vid Morgan Hill, som bildades när forskarna var redo men dalen låg i dimma. Vissa bönder är irriterade över alla nyfikna som trampar ner säden, andra tar inträde till cirklarna. Ett pund för att se mysteriet på nära håll. *(Foto Anna Schytt)*

Steve Black hör till dem som tjänar pengar på cirklarna. Vi betalar 1 000 kronor för en timmes cirkelspaning från luften. *(Foto Fredrik Lindqvist)*

att det rör sig om svampangrepp, virvelvindar från helikoptrar eller flygande tefat som har landat. Ingen av dessa förklaringar har varit särskilt framgångsrik.

Många har menat att alltihop är fusk. Men trots att cirklarna ofta har legat i anslutning till traktorspår har fuskteorin som *enda* förklaring hittills bestämt slagits bort av alla som studerat fenomenet på nära håll.

Ett växande antal fusk-cirklar har visserligen konstaterats varje år men experterna har ansett sig lätt kunna skilja dem från äkta. Som säkra kännetecken har angivits att stråna i en äkta cirkel är helt oskadade och ligger i komplicerade spiralmönster, ofta i flera lager. Stråna är inte brutna utan bara böjda och fortsätter att växa och mogna efteråt. (Om de inte blir nedtrampade i efterhand av nyfikna cirkelentusiaster förstås.)

Människotillverkade varianter har avslöjats genom spår av fötter och skador på säden från eventuella redskap som använts vid tillverkningen. De som använt en påle i mitten för att med en lina kunna gå runt i fina cirklar har också lätt avslöjats p.g.a. hålet i marken som pålen lämnar efter sig. Flera gånger har också bluffmakare blivit tagna på bar gärning när de under mörka sommarnätter gått och trampat ner säden i symmetriska mönster.

Ett problem för dem som menar att alltihop är fusk är att förklara omfattningen. Douglas Bower och David Chorley säger sig ligga bakom 200, och enbart i England har omkring 2 000 fall rapporterats.

Än vet man inte exakt vilka 200 brittiska cirklar konstnärerna har gjort. Seriösa forskare och amatörer önskar nu inget hellre än att få inventera kända cirklar och reda ut vilka olika bluffmakare står för och sen analysera de som blir kvar. Dessvärre har konstnärerna inte velat medverka i en sådan genomgång. De har bara velat visat upp metoden att trampa cirkelmönster i TV och då åstadkommit ganska klumpiga mönster. Med plankor fastsatta på skorna och sikten på skärmmössorna för att kunna ta ut raka linjer. De har inte ens i fullt dagsljus kunnat övertyga cirkelforskarna om att det är de som under mörka nätter lyckats skapa de eleganta och avancerade mönstren i säden.

Vetenskapliga förklaringar

Förvånansvärt få vetenskapliga ansträngningar har gjorts att förklara fenomenen. Forskarna har inte velat eller vågat ge sig in i denna av mystiker och massmedier så exploaterade fråga. Inga systematiska geovetenskapliga undersökningar av "nedslagsplatserna" hade gjorts när vi var där. Ingen fullständig statistik över cirkelbildningar, sädesslag och väderlek vid bildandet finns.

Mängder av rykten och spekulationer har florerat kring hur elektroniska apparater påverkas inom cirklarna. En ljudtekniker från BBC råkade exempelvis ut för att hans mikrofon inte fungerade i cirkeln men väl utanför. Han gick fram och tillbaka ett trettiotal gånger med samma resultat. Men inga mätningar blev gjorda och ingen geofysiker blev tydligen tillräckligt nyfiken för att verkligen undersöka fenomenet.

Men det finns undantag: Dr *Terence Meaden*, fysiker som sedan tio år arbetar med meteorologi och förestår ett litet institut för forskning kring stormar och tornador i södra England. Han har ägnat sig åt cirklarna sedan 1980 och givit ut tre böcker om fenomenet. En av dessa är en konferensrapport från ett forskarmöte 1990 om cirklarna, där både amatörer och etablerade forskare deltog.

Forskningsstationen på kullen

Pa en höjd mitt ute i det böljande Sydengelska landskapet sydväst om Marlbourgh står Terence Meadens lilla forskningsstation. En husvagn, en väderbur och en mast med en snurrande radar.

Här försöker Meaden och hans medhjälpare, varav många är frivilliga, att spåra de krafter som skapar cirklarna. Han använder förutom radar och väderobservationer också videokameror.

I några veckor har han haft besök av en plasmafysiker från Japan, professor *Yoshi-Hiko Ohtsuki*. Han hade bl a med sig en infrarödkänslig videokamera, som de hade hoppats kunna avbilda en cirkels upphovsmakare med. Oavsett om det var människor eller andra fysikaliska krafter.

Meadens och Ohtsukis teori är att cirklarna skapas av ett hittills okänt atmosfäriskt fenomen. Roterande pelare av joniserad luft. Ett slags plasmavirvlar, besläktade med klotblixtar, som uppstår

under särskilda meteorologiska förhållanden. Det kulliga landskapet kan spela en viss roll for att rätta turbulensen i luftlagren ska uppstå.

Teorin får ett visst stöd av *Erik Witalis*, plasmafysiker vid Försvarets forskningsanstalt (FOA):

— Cirklarna kan bara förklaras med att det är självmagnetiserade plasmastrukturer, luftvirvlar där en del av luften har slitits sönder i sina beståndsdelar. Molekyler har blivit elektroner och joner. Det räcker med att en på hundratusen genomgår en sådan förändring för att de har fått sin naturvetenskapliga förklaring, säger Terence Meaden, som står helt fast vid sin tolkning. Även efter konstnärernas avslöjande.

"Ufologerna" splittrade

Vi tittade på några cirklar i södra England tillsammans med *Paul Fuller*, som tillhör de mer vetenskapligt inriktade ufologerna i England. Fuller är egentligen statistiker, men ägnar all sin fritid åt cirkelfenomenen. Hans ungkarlslya är proppfull av böcker, bilder, videofilmer och arkiv kring de mystiska cirklarna.

Cirkelfenomenen har delat de brittiska ufologerna i två läger. Det ena lägret är de skeptiska ufologerna som gärna vill försöka förklara märkliga fenomen, men inte tror att det är tefat och utomjordingar som hälsar på. Till dem hör Paul Fuller. Sen finns det en mer ortodox grupp som gärna vill tro att någon försöker kommunicera med oss och de är arga på sina kritiska kollegor.

— Vi har hela tiden hävdat att det måste finnas en vetenskaplig förklaring, säger Paul Fuller, och vi tror att Meadens teorier om att det är en atmosfärisk virvel som skapar cirklarna är till 99 % rätt. Det finns så många ögonvittnen till hur cirklar har bildats och de som fortfarande tror på att det är flygande tefat som har varit framme blundar bara för obekväma bevis.

— Vi tycker att det här är en mycket fascinerande och viktig upptäckt, säger han, för plasmavirveln som ger upphov till de här cirklarna lyser på kvällen och folk som ser dem kan mycket väl tro att de ser ett ufo. Vi har omtolkat några av våra "bästa" ufo-fall, tillfällen när ufon har rapporterats i närheten av bilar och bilmotorer har stannat.

Fuller förklarar att de så kallade ufon som då har setts skulle kunna vara sådana här plasmavirvlar. Eftersom de är elektrodynamiska fenomen är det helt logiskt att bilarnas elsystem, som blivit helt förstörda vid de här tillfällena, i själva verket har påverkats av plasmavirvlarna.

— Så Meadens teori kanske förklarar två saker i stället för bara en och det tycker vi är jättespännande, säger Paul Fuller.

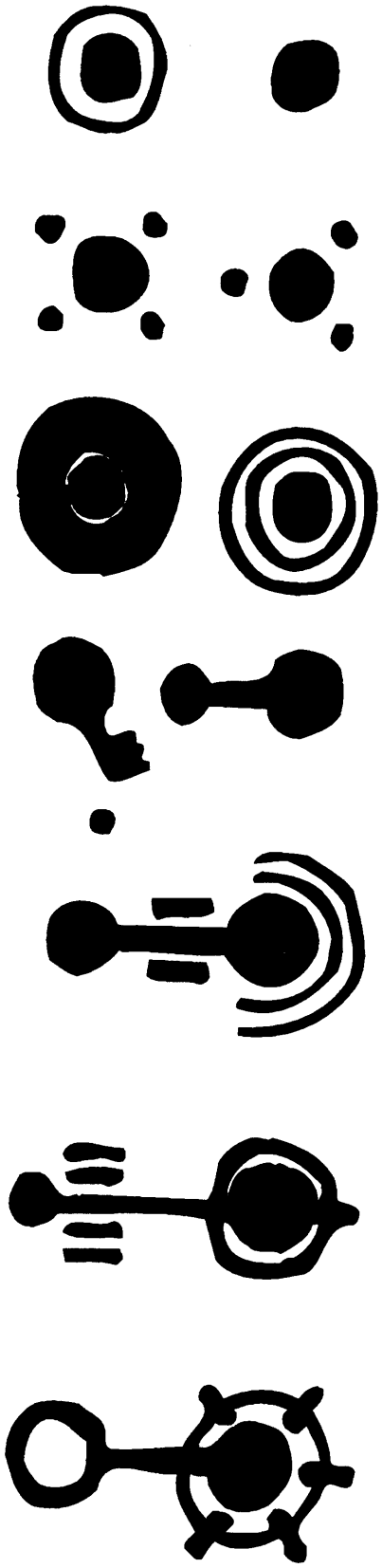

Mönstren har med åren blivit alltmer komplicerade.

New age

Cirklarna drar till sig stora skaror anhängare av allsköns new age-mystik. Här har man äntligen fått det "slutgiltiga beviset" för existensen av andliga dimensioner eller utomjordisk intelligens.

En del menar att cirklarna är gynnsamma för healing, andra söker kraftlinjer med slagruta och somliga påstår sig t.o.m. kunna ta emot telepatiska meddelanden från kosmos när de mediterar i mitten av en cirkel.

Vid det här laget finns flera olika grupperingar av mer eller mindre självutnämnda cirkelexperter som konkurrerar med varandra. Och trots all andlighet är stämningen ganska hätsk. Man anklagar varandra för att förstöra bevis, skickar hatbrev och hotar med förtalsprocesser. Bakgrunden kan vara att det också finns en rent kommersiell aspekt i det hela. Liksom Terence Meaden har flera av de engagerade gett ut böcker. De som sålt bäst har haft upplagor på omkring 250 000 exemplar.

Det finns nu kritiska röster som menar att själva forskningen får stå tillbaka för arbetet att skapa publicitet och sälja böcker.

Hela härvan av ockultism har också medfört att många seriösa vetenskapsmän är väldigt reserverade och undviker att befatta sig med fenomenet.

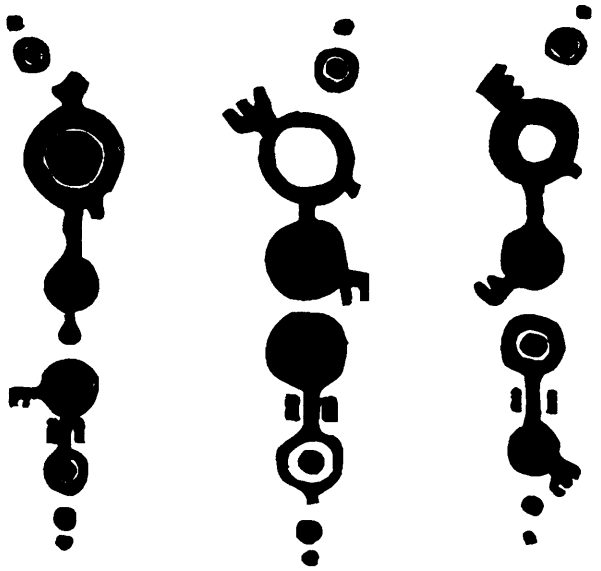

Mönstren från tre piktogram från 1990, alla över 100 meter långa.

Finns det då liknande fenomen i andra länder? Ja, det har rapporterats cirklar från bl a USA, Kanada, Japan och flera länder i Europa. I Sverige upptäcktes en cirkel utanför Hjortkvarn i Närke 1972.

Nyligen bildades i Sverige en kontaktgrupp som gärna vill ha in rapporter om cirklar om någon ser en i Sverige. Gruppen består av en "ufolog" (*Clas Svahn* som är ordförande i UFO-Sverige), en meteorolog och plasmafysikern Erik Witalis.

Okritiska massmedier

I England har massmedierna älskat att berätta om fenomenet. När vi var i England i somras fick vi se ett stort antal BBC-inslag, som Paul Fuller spelat in, och vi läste massor av artiklar.

Okritisk berättade massmedierna helst om ufon, mystiska meddelanden från rymden och någon gång ibland om de seriösa forskare som försöker skapa reda i vad det är som sker.

Nu när två konstnärer trätt fram tycks medierna vara lika okritiska i sin rapportering. Skadeglatt och triumferande basunerar både brittiska och svenska medier ut att allt är bluff. Utan kritiska frågor.

Bower och Chorley säger att de fick iden till det hela medan de båda arbetade i Australien på 60-talet. Då dök det nämligen upp sådana här cirklar i säden, 1966 i Queensland. Sedan flyttade de hem till England och sedan 1978 har de varit ute och ritat cirklar på nätterna.

Men när de såg att fler och fler började tjäna pengar på vad de ansåg vara *deras* cirklar bestämde de sig för att avslöja det hela. Bra betalt lär de ha fatt av tidningen Today, som fick "storyn".

"Vad var det vi sa!"

Det lär väl knappast bli lättare nu att få pengar och stöd till seriös forskning kring cirklarna i säden.

Redan tidigare har det varit motvind. Geologer, geofysiker, statistiker och biologer; många hade behövts för att skapa klarhet, men de flesta forskare har skrämts bort av att cirklarna samlar så många mystiker, ufo-frälsta och andra stollar kring sig.

Och sen när två konstnärer i skärmmössor dyker upp och får massmedierna att okritiskt förklara att allt var bluff, ja, då går det bra för forskarna att förnumstigt säga: "vad var det vi sa!".

Anna Schytt
Fredrik Lindqvist

Litteratur:

Anderson, A: Britain's Crop Circles: Reaping by Whirlwinds? Science 253, 961-962 (1991).

Delgado, P. och Andrews, C: The Latest Evidence. Bloomsbury, London 1990. *(Boken är skriven av de mest okritiska "ufologerna", men innehåller ett mycket fint bildmaterial.)*

Meaden, T. (red): Circles from the sky. *(En utvidgad konferensrapport).* 208 s. Souvenir press, 1991.

Meaden, T: Circles in the corn. New Scientist 23 juni 1990, 47-49.

Ohtsuki, Y.H. och Ofuruton, H: Plasma fireballs formed by microwave interference in air. Nature 350, 139-141 (1991).

Svahn, C: Konstiga cirklar. UFO-Aktuellt 3, 4-8 (1991).

Svenska Dagbladets rubrik den 11 september.

8/DEL 2

Gåtfulla ringar bara lurendrejeri

Mönster i vetefält resultat av skämtlynne

LONDON (AP)

● Gåtan om vad som orsakat mystiska ringar i vetefält i södra England har fått en lösning. Det påstår i alla fall två män som säger att de låg bakom ett omfattande lurendrejeri. Men fortfarande finns människor som hävdar att böcker om utomjordiska fenomen, är inte övertygad efter Chorleys uppvisning.

Påhitt

– På en gång kunde man se allt som är brukligt vid ett påhitt. Det finns inget som

sie University, Halifax, Kanada, menar att förklaringen inte stämmer heller.

Byiga vindar

Meaden leder en särskild grupp som undersökt ringarnas gåta. Deras rön går ut på

Inget lyft för TM i Nederländerna

Transcendental Meditation hävdar att deras teknik gör det möjligt för personer att levitera, dvs att sväva fritt i luften. Då och då publiceras också bilder som sägs föreställa leviterande personer.

I september 1990 publicerade en lokaltidning i södra Nederländerna en helsidesartikel om TM, i samband med att Maharishi Mahesh Yogi besökte landet.

J W Nienhuys och **M H P van Genderen** vid universitetet i Eindhoven, tillika medlemmar i vår holländska "systerorganisation" SKEPSIS, tyckte att det var ett utmärkt tillfälle att göra reklam för vår Skepsis och deras medlemsblad SKEPTER (Skeptikern). Detta är en bearbetning av deras rapport om saken i Skepter:

Nienhuys och van Genderen skrev en insändare där de erbjöd 10.000 gulden, direkt i handen, till vilken TM-are som helst som kunde hänga orörlig i luften i en sekund, på en meters höjd, på Eindhovens universitet. Varje aspirant skulle också få en prenumeration på Skepter — men om han eller hon misslyckades, skulle hon få betala det normala prenumerationspriset.

Bara en möjlighet...

TM reagerade på två olika sätt. I en del brev till tidningen hävdade man att man ännu inte uppnått äkta levitation, men att teorin om det "enhetliga fältet" sade att det var möjligt, ungefär som laser. Bröderna Wright utsattes för övrigt på sin tid för samma hånfullheter som TM idag. Den diskussionen fortstte en månad i tidningen.

Men en TM-lärare hävdade att han hade sett levitation på Bali, och trots att han själv aldrig hade lyckats levitera, så skulle han gärna försöka. En meter är i och för sig rätt högt, sa han, men en sekund är ju å andra sidan inte särskilt länge.

Nienhuys och van Genderen samlade ihop en jury och ordnade en snabb videokamera. Ett officiellt försöksprotokoll sattes upp, med stöd från universitetet.

Försöket gick av stapeln den 29 oktober. Femhundra personer hade trängt ihop sig i universitetets största samlingsal (avsedd för 350 personer!).

Nienhuys inledde med ett kort anförande om Skepsis och om varför Skepsis kritiserar TM; nämligen för att de använder pseudovetenskap för att vinna anhängare. Han visade också att han hade pengarna i beredskap.

...eller verklighet?

De två TM-anhängarna höll också korta tal. Bland annat hävdade de att deras världsåskådning inte alls var vetenskapliga, samt jämförde sig med Galilei som med sitt tredje öga sett att jorden var rund, en vision som bekräftats först med rymdfärderna i modern tid. För övrigt var målet med meditation och hoppande att främja världsfreden.

En av TM-arna, **Frans van de Logt**, tog plats på en matta framför en skärm med ett tydligt rutnät. Han mediterade en stund till orientalisk musik, och hoppade därefter tre gånger. Han nådde en höjd av 20 centimeter, och hans hopp varade i ungefär 0,4 sekunder (från upphopp till nedslag). Efteråt spelades hans

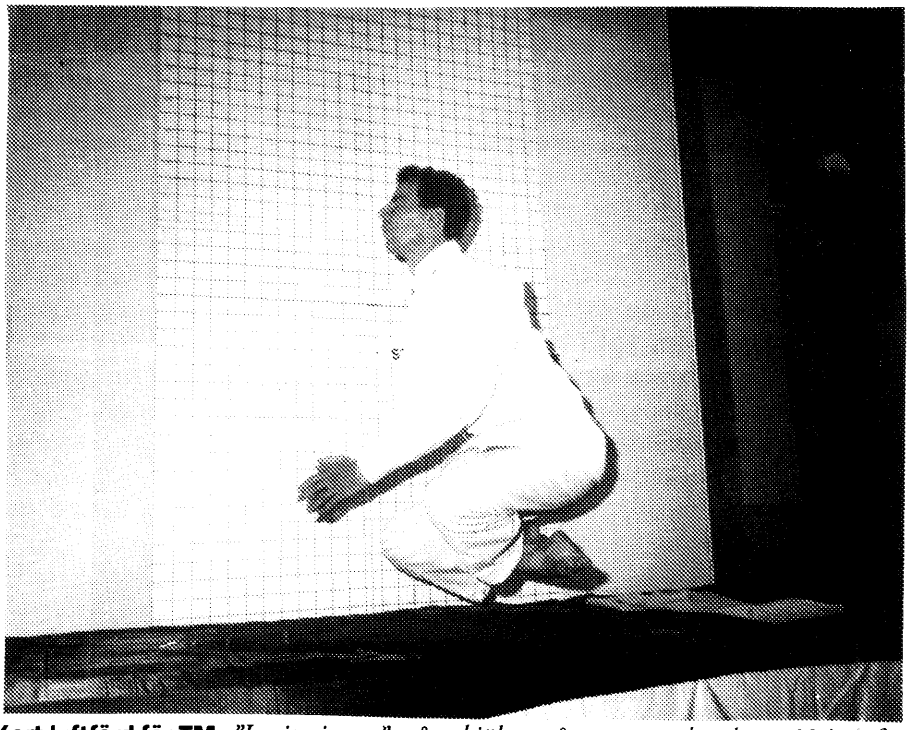

FOTO: PIERRE VAN DE MEULENHOF

Kort luftfärd för TM: *"Levitationen" måste hjälpas på traven med ett hopp. Väl i luften tar andra krafter vid, enligt TM. Dessa krafter har dock uppenbarligen inte lust att levitera någon längre än ett vanligt hopp skulle göra. (Ett klassiskt fall för Occams rakkniv — se Folkvett 1/89.) Bild från försöket i Eindhoven..*

insats upp i slow motion på en stor bildskärm. Den andre TM-aren förklarade att han också hade känt det nästan som han svävade.

Sövande

Vad som sker under meditation är inte helt klarlagt. TM använder en enkel meditationsteknik: upprepa bara ett speciellt ord (ett mantra, som *aima, hiring, shiring*) för att undertrycka alla andra tankar. Detta tycks vara rätt sövande, och den mediterande TM-aren har svårt att hålla sig vaken.

En del beskriver hoppandet som att de lyfts upp och förs iväg. Kanske meditation frikopplar medvetandet från sinnesintrycken. Något liknande händer vid "utanför kroppen"-upplevelser, och människor som använder andra meditationstekniker har också rapporterat sådana.

Publicitet

Hela saken skapade rätt mycket lokalt intresse. Nästa dag hade artikeln "Tyngdlagen fungerar fortfarande på universitetet", (med bilder) knuffat bort Gorbatjov från förstasidan. Lokala TV- och radiostationer hade också inslag.

Representanter för TM i Nederländerna skrev senare till tidningen och förklarade att van de Logt inte hade något rätt att företräda TM. I själva verket är TM, Maharishi, Technology of the Unified Field och Ayurveda registrerade varumärken som TM i Nederländerna har ensam användningsrätt till. De använder dessa rättigheter för att dra dissidenter inom rörelsen inför domstol.

Summa summarum: van de Logt fick en del publicitet (men knappast positiv sådan), SKEPSIS fick en massa publiciet. □

Översättning och bearbetning:
Jonas Söderström

Falskt rekommendationsbrev för TM

□ TM hävdar som bekant att meditation inte bara får dig att levitera: den är ett universalmedel för samhällsförbättringar.

Om tillräckligt många människor mediterar samtidigt (en siffra som brukar nämnas är kvadratroten ur en procent av en viss grupp), räcker det för att det ska påverka hela gruppen; t ex ge färre brott och olyckor, eller bättre väder i området eller liknande. Detta brukar kallas "Maharishi-effekten" eller "det enhetliga fältet".

TM-läraren Jim Sutherland hävdade 1984 i tidninge Ergo att "När (330 svenskar) sätter sig ner och mediterar kommer den svenska ekonomin att förbättras, alla löner att höjas, missnöje och strejker på arbetsplatserna att avbrytas och alla ryska u-båtar att försvinna"!

"övertygande experiment"

"Maharishi Institut för Kreativ Intelligens" har skickat brev med erbjudanden om den här typen av samhällsförbättrande åtgärder till olika kommunstyrelser i Sverige.

Med skrivelsen finns ett "rekommendationsbrev" från tf professorn i fysik i Stockholm, **Jens Tellefsen**, som ofta framträtt i olika ockulta sammanhang. (Tellefsen presenterade själv utförligt sin världsbild i ett "Sommar"-program i radio i somras.)

Tellefsen skriver i sitt rekommendationsbrev:

> "Ang. MIKI-Sveriges skrivelse till kommunstyrelsen:
> Jag har tagit del av MIKI-Sveriges förslag till projekt som syftar till att höja livskvaliteten i samhället. Det är min uppfattning att resultaten av genomförda experiment är mycket övertygande och visar att den s k Maharishi-teknologin för det enhetliga fältet kan vara ett effektivt sätt att påskynda individens och samhällets utveckling i positiv riktning.
> Jag vill därför rekommendera berörda politiker att vara öppna för MIKI:s förslag."

Tellefsen har skrivit sitt brev på Tekniska Högskolans brevpapper. Det upptäckte **Olle Pettersson**, som sitter i kommunstyrelsen i Enköping.

I ett brev till rektor för KTH frågar han:

> "Eftersom... högskolans och institutionens namn utnyttjas för att marknadsföra och ge prestige åt något som ligger helt utanför dess vetenskapliga och administrativa kompetensområde, vill jag fråga med vilken rätt och med vilken kompetens Er handläggare utnyttjar sin position vid Er högskola i detta ärende."

I ett svar till Olle Pettersson meddelar rektor följande:

> "KTH bygger sin verksamhet — utbildning, forskning och utvecklingsarbete — på vetenskaplig grund och befattar sig inte med rörelser av det slag som får antas ligga i rubr s k teknologi. KTH ingriper inte mot att en enskild anställd engagerar sig i spridning av dessa idéer men vi godtar inte att KTH:s brevpapper används för sådana ändamål och inte heller att meddelanden i det syftet ges form och innehåll som förmedlar uppfattningen att KTH står bakom budskapet.
> I förevarande fall har vi nu klargjort vilka regler som gäller..."

Jonas Söderström

Ekologisk mysticism i odlingen

Den ideologiska överbyggnad som finns bakom den alternativa odlingen försvårar eller till och med omöjligör den positiva utveckling eller samverkan som kan finnas i olika odlingsformer. Skulle maten kanske bli nyttigare utan en alternativ skola?

Den debatt som förs i såväl populära som vetenskapliga sammanhang om vårt jordbruk och våra odlingsmetoder har bland annat två olika ursprung.

I ett mera kortsiktigt perspektiv har den ökade kunskapen om odlingens baksida — lantbrukets miljöproblem — stimulerat till funderingar kring hur odlingen skulle kunna bli bättre med mindre läckage av växtnäring till omgivningen, bättre resurshushållning och mindre av skadlig miljöpåverkan också i andra avseenden. Detta funderande kan fortgå utan att man principiellt ifrågasätter det nuvarande "högteknologiska" odlingssystemet eller dess naturvetenskapliga bas.

Principiellt avståndstagande

Det finns emellertid också ett mera ideologiskt och principiellt avståndstagande från jordbrukets utveckling och "industrialisering". De olika *alternativa* [1] odlingsformerna representerar denna riktning.

I ett mer långsiktigt perspektiv kan man se de biodynamiska och övriga alternativa eller "ekologiska" odlingsformerna som en reaktion mot den natursyn som har varit förhärskande under lång tid i västerlandet och som hänger samman med industrialismens och naturvetenskapens framväxt.

Ett rationellt hanterande av den första diskussionen leder fram till att målen för odlingen behöver ändras och att metoder och teknik behöver förbättras.

Däremot leder denna tankelinje inte till något principiellt avståndstagande från teknik och kemi. De omdiskuterade hjälpmedlen handelsgödsel och kemiska bekämpningsmedel har såväl erfarenhetsmässigt som teoretiskt sin plats också i ett odlingssystem som prioriterar miljön och resurshushållningen högre än det nuvarande.

Utvecklingsbara alternativ

Ibland är nämligen dessa moderna hjälpmedel helt överlägsna de traditionella också från miljö- och resurssynpunkt liksom med hänsyn till kvaliteten på odlingens produkter. Dessutom är de utvecklingsbara. Precis som läkekonstens mediciner kan bli bättre gäller detta också odlingens kemiska hjälpmedel.

Om man verkligen vill lösa odlingens miljöproblem behöver man därför ha en förutsättningslös inställning till vilka metoder som är acceptabla. Låt mig ge några exempel:

- Om tillskottet av kväve, som behövs i alla odlingssystem, skulle tillfredsställas med biologisk kvävefixering, skulle troligen förlusten till vattnen bli större och förlusterna till luften säkert bli större än om handelsgödsel utnyttjas.
- Kemisk ogräsbekämpning med hjälp av herbicider är en teknik som oftast är både resurssnål och skonsam mot marken jämfört med mekanisk bearbetning.
- För att få en viss mängd fosfor tillgänglig för växterna, fordras tillförsel av betydligt mer råfosfat än handelsgödsel med motsvarande fosforinnehåll.

Diskussionen om olika odlingsformers för- och nackdelar kretsar också mycket kring frågan om produkternas slutliga kvalitet. Jämförande studier har gjorts mellan t ex potatis och vete från konventionella odlingar. (I populärdebatten tillhör dessa resultat troligen de mest utnyttjade och övertolkade av den

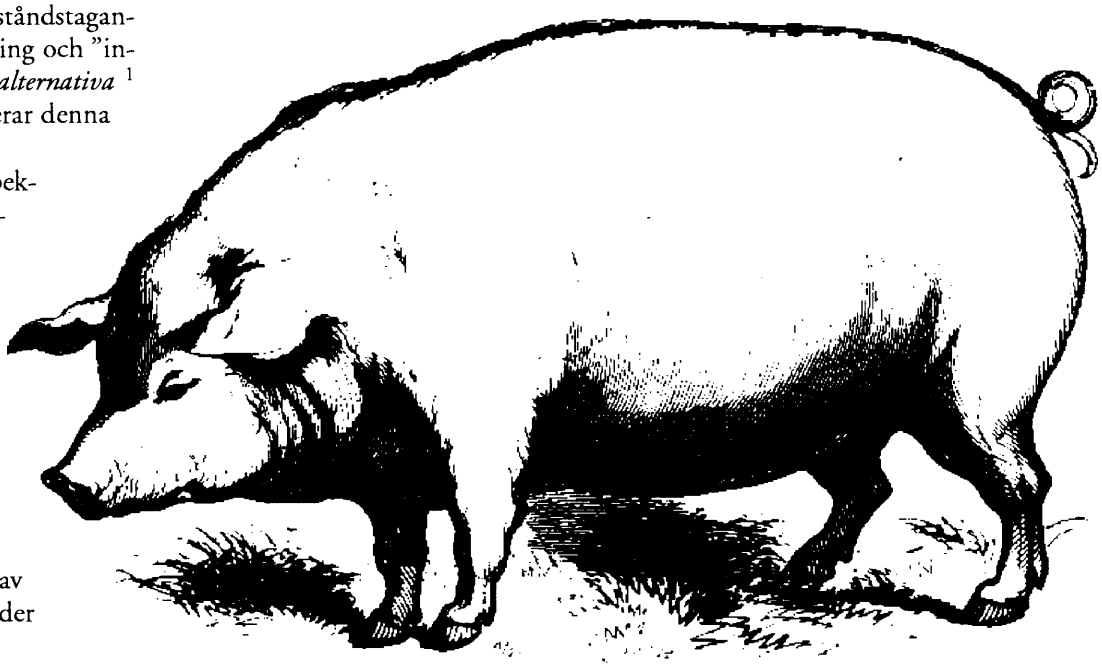

agrara forskningens bidrag till vår kunskap under senare decennier. Ett av de mest elementära av alla fel i en vetenskapligt baserad diskussion har satts i system. Man generaliserar det specifika och låter således undantagen framstå som regel.)

Ibland finner man att den näringsfysiologiska kvaliteten är något högre i de alternativt odlade produkterna. Framför allt är det skillnader i växtnäringsstatus som orsakar dessa skillnader i kvalitet. Den konventionella odlingen med tillförsel av handelsgödsel kan ibland ha en högre kväveintensitet än den alternativa där växtnäringen i huvudsak tillförs som stallgödsel eller i andra biologiska former.

Att en hög odlingsintensitet och framför allt en stark gödsling med kväve leder till högre kvantitet men sämre kvalitet för vissa speciella produkter är välkända fenomen. Det gäller framför allt vegetativa delar av växten såsom grönsaker och potatis, men i mindre utsträckning de reproduktiva delarna såsom spannmålens kärna. Försök att jämföra konventionell och alternativ odling vid samma intensitetsnivå har visat på att de flesta skillnader som man annars finner utjämnas

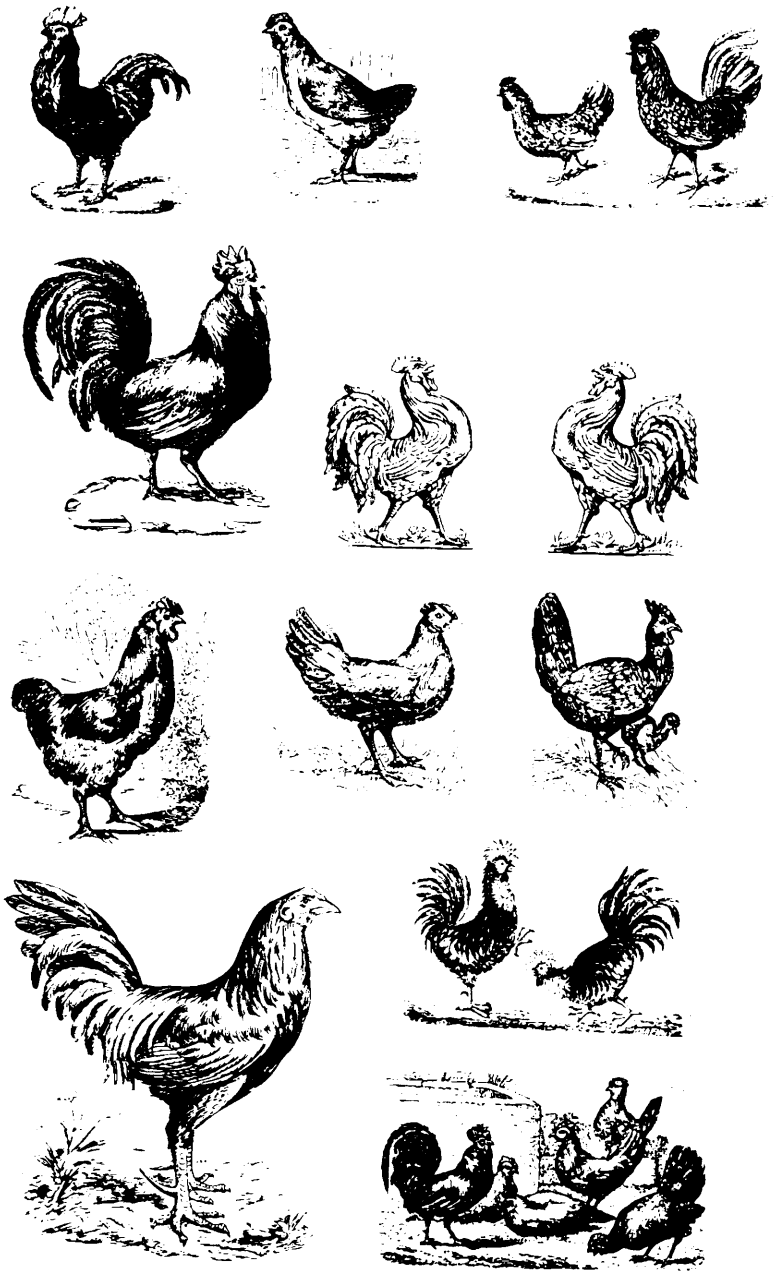

Skillnaderna små

Vanligen är de kvalitetsskillnader som uppmätts även i kontrollerade försök små mellan olika odlingsformer. Andra faktorer såsom klimat, gödslingsintensitet, sortval m m betyder oftast mycket mer för kvaliteten än själva odlingsformen. Detta bekräftas av många undersökningar, men dessa har inte nått samma popularitet i vårt mediala samhälle.

Det finns varken erfarenhetsmässigt eller teoretiskt något stöd för att handelsgödsel generellt sett skulle vara till skada för marken, miljön eller livsmedlen jämfört med stallgödsel och annnan växtnäring av biologiskt ursprung.

Dessa exempel visar att det principiella och generella avvisandet av kemiska bekämpningsmedel och handelsgödsel således inte är hållbart i relation till de mål man ställer upp för odlingen.

Höga krav vad det gäller kvalitet, resurshushållning, miljöeffekter och bevarad produktionsförmåga utesluter inte utnyttjandet av kemiska hjälpmedel. Detta gäller redan med dagens kvalitet på dessa medel.

Medan den alternativa eller ekologiska odlingens agronomiska fel och förtjänster är föga dramatiska eller överraskande är dess idémässiga bakgrund mera genomgripande. Både natursyn och kunskapssyn är därvid viktiga.

Förändrade värderingar

Flera företeelser i samhället leder till förändrade värderingar och natursyn. En effekt av samhällsutvecklingen i den pågående "postindustrialiseringen" är att

allt färre människor lever i direkt kontakt med natur och odling och efter hand också med annan producerande verksamhet.

Urbanisering, välfärdssamhälle och framväxt av mediasamhället är företeelser som avspeglar en utveckling där personlig erfarenhet av den värld man berörs av ersätts med en indirekt kontakt och information.

Under samma skede har miljöförändringar och också miljöförstörelse återspeglats i informationsflödet och i viss utsträckning även blivit en erfarenhet för många människor. Samtidigt är många av de risker som förts fram i miljödebatten potentiella och inte erfarenhetsmässigt gripbara. De tenderar därför att bli del av det samlade farliga och okända som omger våra liv.

När det gäller odling innebär den förändrade natursynen att en principiellt positiv inställning till kemi, teknik och manipulation får ge vika för en lika principiellt avståndstagande från dessa företeelser. Istället för att människan skall behärska naturen, träder en inställning fram av anpassning och ödmjukhet.

Den natursyn som ligger bakom de alternativa "ekologiska" odlingsformerna med avvisande av vissa av de medel som vetenskapen och tekniken ställt till förfogande, påminner mycket om de föreställningar människans plats i naturen som var förhärskande före naturvetensapens genombrott. Här ses naturen och kosmos som en slags jätteorganism vilken alla varelser har sin plats och funktion.

"Oöjlig odling"

Delvis är denna förändring i synsätt mycket sympatisk och en förutsättning för en hantering av de stora överlevnadsfrågorna, men samtidigt är den problematisk i andra avseenden. Ett synsätt som ger människa, djur och natur lika värde leder t ex till komplikationer vad det gäller grundläggande humanistiska värderingar.

På odlingens område blir emellertid denna förändrade natursyn komplicerad på ett alldeles speciellt sätt. Eftersom odling alltid har inneburit en strid med eller ett motverkande av naturens krafter, för att tillfredsställa mänskliga behov av föda, foder och fibrer, är det omöjligt att principiellt ta avstånd från manipulation och ingrepp. Då blir odling omöjlig i alla dess former.

Man skulle kunna säga att odlingens praktiska verksamhet långt före industrialismen har haft naturvetenskapens natursyn som en förutsättning. Detta ha dock ofta beslöjats av olika ideologiska föreställningar om samverkan mellan odling och natur.

Det praktiska utfallet av dennna konflikt mellan idé och verklighet har istället blivit att vissa hjälpmedel i odlingen, som i miljödebatten fått ett alldeles särskilt symbolvärde, avvisas av de "ekologiska" skolorna. Andra, mer traditionella medel och metoder accepteras däremot utan någon mer systematisk utvärdering.

Handelsgödsel och kemiska bekämpningsmedel är inte tillåtna i den ekologiska odlingens teori och praktik, medan däremot plogar, traktorer och skördetröskor är det. Analogin med vad som är tillåtet och inte inom den "alternativa" medicinen är slående.

Pseudovetenskap

Den kritik och den analys av den biodynamiska forskningen och det biodynamiska jordbruket som bl a kommit till uttryck i flera tidigare nummer av Folkvett är riktig. Att antroposofin är en form av pseudovetenskap, som ger sig ut för att vara någonting annat, är tydligt och viktigt att påpeka.

Samtidigt är det viktigt att granska också motiven och argumenten kring den del av den "ekologiska" odlingen som inte utgörs av biodynamiken. Då blir emellertid kriteriet inte skillnaden mellan vetenskap och pseudovetenskap utan istället distinktionen mellan en förutsättningslös syn på odlingens medel och metoder och en mera doktrinär, från vetenskaplig utgångspunkt godtycklig avgränsning av vilka hjälpmedel som är tillåtna. Det finns alltå ett drag av naturmystik eller ekologisk mysticism inom alla alternativa odlingsformer.

De stora problem och utmaningar som såväl vårt eget som världens jordbruk står inför med hänsyn till produktionsförmåga, miljö, hälsa och resurshushållning kan inte lösas utan en förutsättningslös syn på vilka medel och metoder som är bäst lämpade för att uppnå målen.

Därför leder de alternativa odlingsformernas ideologiska överbyggnad in i en återvändsgränd. Om man ser till jordbrukets framtid, är både biodynamiken och den övriga "ekologiska" mystiken i exakt mening lika reaktionära. I likhet med den alternativa medicinen, kan det däremot göra succe såväl på den politiska som den kommersiella marknaden.

Nu finns det en vanlig invändning mot den diskussion som jag här för och det är att om man bara satsar tillräckligt med forskning på den "ekologiska" odlingens metoder, kommer dessa att bli överlägsna alla "kemiska". Argumentet är intressant endast i den meningen att det inrymmer en märklig syn på kunskapens möjligheter och begränsningar. Vi kan ju nämligen inte på förhand veta vilket resultat som kan komma ut ur forskning och utvecklingsarbete. [2]

Olle Pettersson

Författaren är agr. dr. och verksam vid Sveriges Lantbruksuniversitet i Ultuna, Uppsala

Noter:

[1] *Alternativa odlingsformer* är samlingsnamn för alla skolor som av princip avvisar utnyttjandete av lättlöslig handelsgödsel och kemiska bekämpningsmedel. Numera kallar man sig *Ekologiskt lantbruk*. Den biodynamiska odlingen är endast en av dessa skolor.

[2] Mer att läsa kring detta ämne finns bl.a. i Alternativ i odlingen. Aktuellt från Lantbruksuniversitetet 388, 1990.

Bengt av Klintberg på föreningsmöte

På Vetenskap och Folkbildnings föreningsmöte den 3 oktober talade *Bengt af Klintberg* om hur gamla myter har omtolkats för att passa ihop med modern teknologi och vetenskap.

Af Klintbergs forskningsämne är folkloristik, läran om muntliga traditioner och om traderingsprocesser. Folkloristik är ett eget ämne i många andra länder, men räknas i Sverige som en del av folklivsforskningen.

Den centrala frågan inom folkloristiken är hur sagor, vitsar, myter och andra muntliga berättelser förändras och anpassas. I allmänhet finns det en ganska stabil kärna (episkt skelett), som skiftar gestalt när den berättas vidare i olika sammanhang.

Nya tolkningar

Det är inte bara själva texten hos folklore som kan förändras, utan också dess tolkning. Ett exempel är de moderna omtolkningarna av den kända folkvisan "Uti vår hage där växer...". För 10–20 år sedan började den uppfattningen spridas att de växter som räknas upp i visan är sådana som kan användas som preventivmedel eller som abortmedel.

Denna tolkning finns inte belagd i det ganska omfattande traditionsmaterialet från äldre tider om just den här visan. Därför är det rimligtvis en modern omtolkning. Den har livskraft därför att den svarar mot moderna föreställningar om äldre tiders kvinnokultur.

Ibland används ordet "folklorism" för detta fenomen. En folklorism är en omtolkning av ett äldre kulturelement som därigenom får en ny innebörd och ett nytt sammanhang. Ett annat exempel är de moderna försöken att förklara gångna tiders häxerier och häxprocesser med att häxorna använde narkotiska preparat. Sådana preparat hade på sin höjd en marginell betydelse på den tid det begav sig, men i våra dagar är narkotika ett stort problem och därför är detta en förklaring som passar för vår tid.

Det är mycket vanligt att gamla myter får pseudovetenskapliga omtolkningar eller omgestaltningar. Så t ex har berättelser om människor som blivit bortförda av UFOn stora likheter med äldre tiders bergtagningsmyter. Förr blev man bortförd (och ofta förförd) av troll, nu blir man det av utomjordingar. Denna gamla myt hade inte kunnat leva vidare utan att omtolkas, eftersom det inte går att ta troll på allvar längre.

Drakar, troll och sjöjungfrur går inte längre att ta på allvar, men det verkar gå att ta sjöodjur och kanske rentav snömannen på allvar. (Storsjöodjuret har ju fridlysts av länsstyrelsen, låt vara säkert på turistpolitiska snarare än zoologiska bevekelsegrunder.)

En orsak till detta kan vara att det är lättare att passa in sjöodjur än sjöjungfrur i den moderna vetenskapliga världsbilden. Enstaka kvarlevande exemplar av utdöda djurarter är ju i och för sig ingen orimlig tanke. Sjöodjuren har för övrigt bytt utseende till följd av vetenskapens framsteg. Förr (t ex på gamla kartor) såg de nästan alltid ut som förvuxna ormar. Numera, dvs sedan dinosaurierna blivit allmänt kända, ser sjöodjuren i allmänhet ut som ödlor.

Missriktad iver

Klintberg varnade för en alltför stor iver att förklara myter naturvetenskapligt. Många myter har helt enkelt ingen verklighetsbakgrund, och en naturvetenskaplig förklaring kan därför bli en legitimering för sanningsanspråk som inte är berättigade.

Det gäller t ex (för att ta ett oskyldigt exempel) berättelsen om grodan som blev en prins när den kysstes av en prinsessa. Somliga har velat förklara detta med att vissa paddor har sekret som ger upphov till hallucinationer.

Detta förklaringsförsök är dock en överloppsgärning som sprider mera förvirring än klarhet. Berättelsen är helt enkelt en fantasiprodukt, och för den delen en mycket vacker sådan.

SOH

Randi i Sverige — igen

Även denna sommar fick Sverige och Vetenskap och Folkbildning äran och nöjet av ett besök av James Randi, den amerikanske illusionisten och avslöjaren av bluffmakare. Han höll föredrag både i Lund och Stockholm.

Under två intensiva framträdanden (ett på Fysikum för Vetenskap och Folkbildnings medlemmar och ett på KTH, sponsrat av Institutionen för mekanik) kåserade the Amazing Randi på det engagerade, roliga och lärorika sätt vi lärde oss att uppskatta under hans besök här i fjol. Och vi som hade förmånen att träffa Randi även utanför föreläsningssalen kunde konstatera att han var lika sprudlande och engagerad vare sig hans publik bestod av aula full med universitetsfolk eller en enstaka tonårsgrabb.

Nostradamus

Bland de många ämnen som Randi berörde var hans egna rön om Nostradamus, en av de stora namnen inom den övernaturliga sfären. Nostradamus' profetior har förbryllat och fängslat generationer av godtrogna och skeptiker.

Enligt den bok som Randi själv skrivit om Nostradamus (The Mask of Nostradamus, recenserad i detta nummer), var denne en konverterad jude som dolde sina religiösa åsikter bakom dunkla spådomar. Randi kunde också visa att de mera "lyckade" förutsägelserna hade tillkommit efter de händelser som de förutspådde!

Homeopatin fick också sin släng av sleven. Hur utspädd är en "högpotent" homeopatisk lösning? Jo, så utspädd att det är ytterst osannolikt att en enda molekyl återstår i den blandning som presenteras som en kraftfull medicin mot specifika sjukdomstillstånd. I själva verket torde varenda vattenmolekyl i universum ha varit i kontakt med alla andra ämnen och därigenom förvärvat de helande egenskaper som homeopaterna tillskriver dem.

Vi fick lära oss vad Randi-effekten är (en tendens att undvika runda tal vid avläsning av skalor, vilket betyder en viss snedvridning av resultaten när de sammanställs. Denna anomali kan i värsta fall tolkas som ett inflytande från okända krafter.

Randi trakterade oss också med berättelser ur sin omväxlande levnad. Han hade t ex på en knapp vecka lärt upp en i ämnet tidigare helt obevandrad vän till guru, och låtit honom lura de flesta australiska tidningar under en framgångsrik turné "down under".

Resultatet hade blivit att landets journalister åtminstone tillfälligt hade blivit vaccinerade mot ytterligare charlataner. En person som uppgav sig besitta magiska krafter vände på flygplatsen när han möttes av frågan "Are you from Randi?"

N-strålar och E-strålar

Den gamla men lärorika historien om N-strålarna (Frankrikes svar på de tyska röntgenstrålarna), som bara hade den nackdelen att de inte existerade, fick vi återberättad av vår gäst, som kryddade framställningen med lite enmansteater.

Det hela verkar kanske löjligt idag, då N-strålarna är bortkastade på historiens sophög, men i deras ställe finns nu E-strålarna, som emanerar från jordens medelpunkt och som har den sällsynta egenheten att de inte kan registreras med något instrument. Trots detta ger de enligt sina anhängare upphov till cancer.

Randi hade bara en knapp vecka i Sverige, men med sin humor, vitalitet, generositet och sanningslidelse påminde han oss om hur roligt det kan vara att vara skeptiker.

Niels Hovmöller

Sätt upp Vetenskap och Folkbildnings nya värvaraffisch!

På nästa uppslag finns en affisch i A3-format. Kopiera eller lossa och sätt upp den överallt, det vill säga där du tror att det finns blivande skeptiker. Skriv gärna till ditt namn och ditt telefonnummer för att de som läser affischen ska få någon nära att vända sig till.

Om du inte tror att en stor affisch passar så finns det en A4-variant på sista sidan. Men tänk också på att affischer inte är det enda sättet att värva nya medlemmar.

Vi har också tryckt upp några extra exemplar av Folkvett som du kan beställa för att dela ut till presumtiva medlemmar.

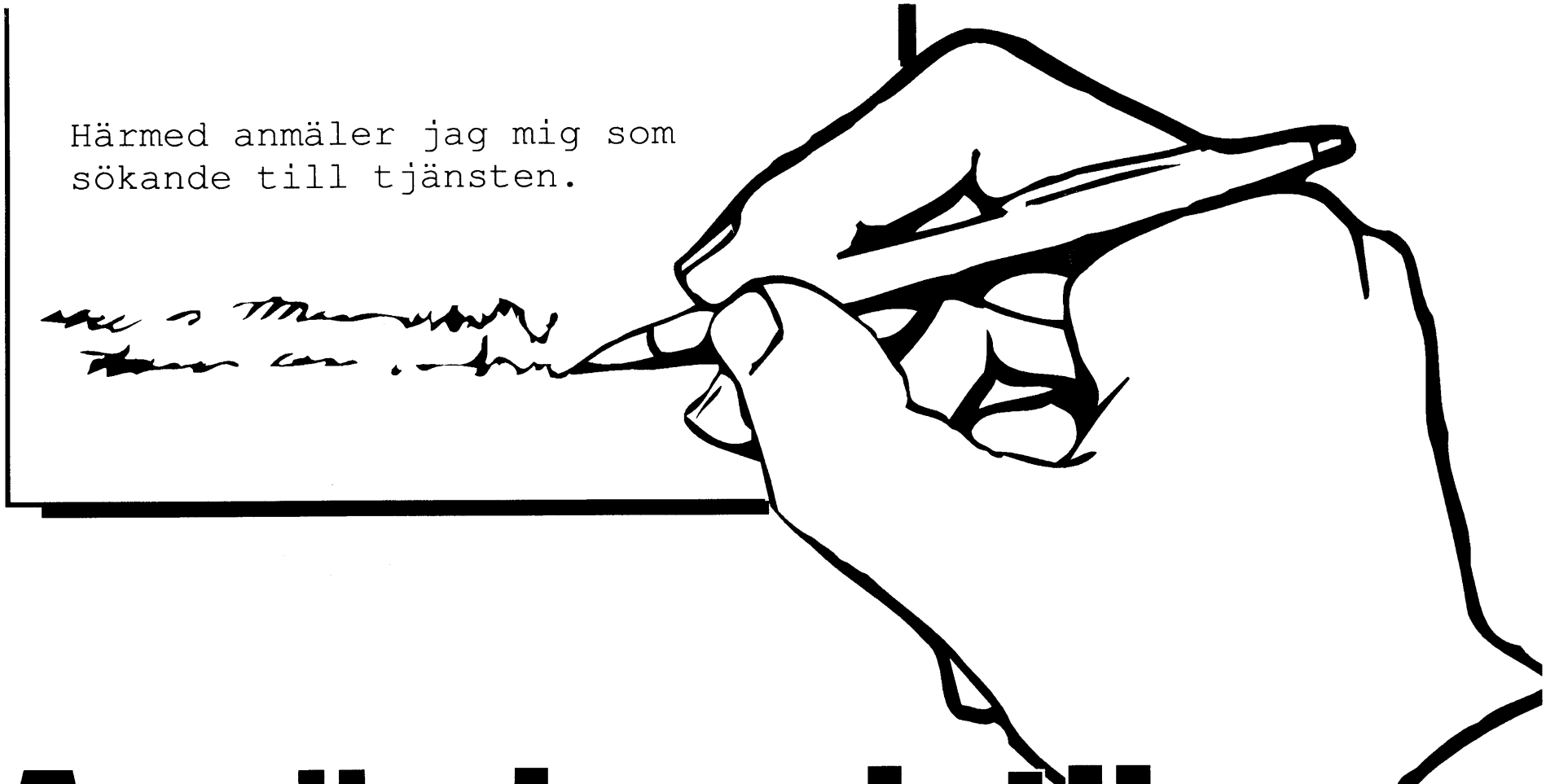

Avgör handstilen om du får jobbet?

Eller beror det på vilket stjärntecken du är född i? Grafologi, astrologi och andra pseudovetenskapliga metoder används i dessa syften idag.

Pseudovetenskapen kan vara farlig när den lockar människor till kvacksalveri och när den drar in dem i auktoritära sekter. Men människors motståndskraft mot oförnuftet kan ökas genom kunskap om vetenskapens metoder och resultat.

I Sverige finns en förening som kritiskt granskar pseudovetenskaper. Föreningen heter **Vetenskap och Folkbildning**, och dess tidskrift heter **Folkvett**.

Folkvett analyserar kritiskt sådana riktningar som astrologi, scientologi, New Age, UFO-tro och olika former av kvacksalveri.

Skriv efter mer information. Adressen är: **Vetenskap och Folkbildning, Box 185, 101 23 Stockholm**.

Vetenskap och Folkbildning
Box 185, 101 23 Sthlm

Vetenskap och Folkbildning
Box 185, 101 23 Sthlm

Vetenskap och Folkbildning
Box 185, 101 23 Sthlm

Vetenskap och Folkbildning
Box 185, 101 23 Sthlm

Vetenskap och Folkbildning
Box 185, 101 23 Sthlm

Vetenskap och Folkbildning
Box 185, 101 23 Sthlm

Vetenskap och Folkbildning
Box 185, 101 23 Sthlm

Vetenskap och Folkbildning
Box 185, 101 23 Sthlm

Vetenskap och Folkbildning
Box 185, 101 23 Sthlm

Vetenskap och Folkbildning
Box 185, 101 23 Sthlm

• *Randi utsatt för stämningskampanj*

James Randi, en av förgrundsgestalterna i CSICOP, har utsatts för en hel rad av stämningar vid olika domstolar. Det är Uri Geller som ligger bakom, och anklagelserna gäller vad Randi har sagt och skrivit om Geller. Som bekant har Randi sedan länge offentligt kritiserat Uri Gellers olika bedrägerier.

Geller har förlorat de mål som hittills har avgjorts, men mycket tyder på att han räknar med att kunna tysta Randi med sina stämningar utan att vinna någon enda av rättegångarna. Randi tvingas nämligen betala alla rättegångskostnader själv, och det rör sig om hundratusentals dollar.

Flera av stämningarna har riktats även mot CSICOP, eftersom Geller hävdar att Randi har talat på CSICOPS uppdrag. Randi har, med sorg i hjärtat, avsagt sig sitt medlemskap av CSICOP i syfte att "CSICOP ska besparas från att dras in i sådan rättegångar om och när jag nämner Gellers namn igen." Randi var som bekant en av CSICOPS grundare.

För att förhindra att Randi tystas har amerikanska skeptiker satt upp *The Skeptics Legal Fund*, vars syfte är att stödja såväl Randi som andra som kan drabbas av denna typ av missbruk av domstolsväsendet. Den som vill lämna ett bidrag kan använda följande adress:

The Skeptics Legal Fund
Robert Steiner, CPA
P.O. Box 659
El Cerrito
CA 94530
USA

• *I Gellers fotspår*

Den tyske skeptikern Werner Walter har blivit stämd av Andreas Schneider, UFO-log i von Dänikens anda, på lika svaga grunder som Geller har stämt Randi. Någon större chans att vinna processen torde han inte ha, men den tyska lagstiftningen är sådan att Schneider riskerar att få betala sina egna rättegångskostnader. De tyska skeptikerna håller på att inrätta en fond för rättshjälp i sådana fall. (GWUP-Aktuell nr 2-3, 1991)

• *Reagans astrolog i farten*

Nancy Reagans astrolog, Joan Quigley, förutspådde vid årets början Saddam Husseins snara hädangång, som skulle ta sin början den 20 januari. Flera andra astrologer förutspådde också i början av januari Husseins snara död. Det som övertygade Quigley var att Hussein är född under samma stjärntecken som Hitler. *(GWUP-Aktuell nr 2-3, 1991)*

• *Satanism i Norge*

Skeptiker-Nytt, medlemsblad för den nya norska skeptikerorganisationen SKEPSIS, berättar i sitt första nummer (nr 1, 1991) att satanismhysterin nu har nått Norge. En polistjänsteman i Oslo menar sig ha bevis för att det finns en Satanssekt i Norge som ägnar sig åt barnoffer och kannibalism. Några bevis i polisiär mening föreligger dock inte

Både i USA och England finns det gott om "satanistjägare" med anknytning till kristet fundamentalistiska grupper. De påstår att det finns en omfattande internationell konspiration av djävulsdyrkare.

Uppskattningarna om hur många barn som offras årligen i USA varierar mellan 50 000 och två miljoner. Flertalet av dessa ska ha kidnappats. (Som en jämförelse kan nämnas att det begås ca 20 000 dråp och mord per år i USA, och att ca 100 barn kidnappas årligen, varav över hälften kommer till rätta.)

Skeptiker-Nytt framhåller att satanist-konspirationen är en modern myt ("urban legend"), vars förhistoria är allt annat än hedervärd. "Forestillingen om en hemmelig sekt som praktiserer barnemord, kannibalisme og seksuelle orgier er blitt brukt i forfølgelsen av minoritetsgrupper gjennom hele Europas historie."

• *NIVFO jubilerar*

Samtidigt som det nybildade SKEPSIS börjar få fart på verksamheten (man har redan 180 medlemmar) firar den andra norska skeptikerorganisationen, NIVFO, sitt 10-årsjubileum. I NIVFO-bulletinen nr 2, 1991, gör man en tillbakablick på de gångna åren.

NIVFO bildades år 1981 av personer med bakgrund i UFO-rörelsen. De första åren dominerades verksamheten helt av UFO-frågan, där NIVFO från början intog en skeptisk hållning. Efter några år och särskilt sedan man fått kontakt med CSICOP breddade man verksamheten, och den har nu samma bredd som i andra skeptikerorganisationer.

NIVFO har emellertid en annan organisationsform än andra skeptikerorganisationer. I jubileumsbetraktelsen förklaras detta så här: "NIVFO startet som et privat forsøk, eller stiftelse; dette bl.a.

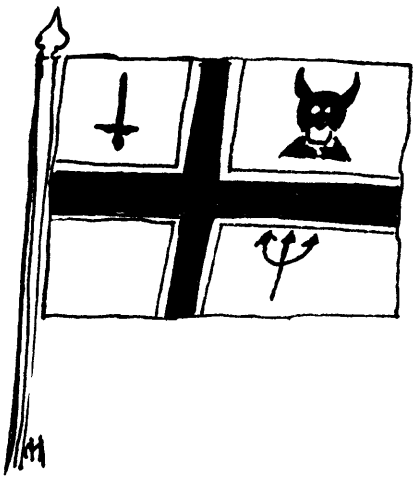

et privat forsøk, eller stiftelse; dette bl.a. fordi årelang erfaring hadde vist at det tradisjonelle organisasjonsmønseret i en forening har en tendens til å være tungrodd – mye tid går med til rent organisasjonsarbeide. Etter prøvning og feiling mener vi å ha funnet frem til det mest effektive funsjonsapparatet."

• ***Engelsk stavning***

Den australiska tidskriften the Skeptic (11:1, 1991) tar upp frågan varför man inte använder den vanliga stavningen "sceptic". Orsaken är att man vill skilja sig från vardagsskeptiker som "inte tror på politiska löften, på ekonomer eller på sin mans eller frus löften". Därför använder man "Skeptic" (med stort S) för sin egen tidskrift och organisation, och använder den vanliga stavningen "sceptic" för ordets vanliga bemärkelse. Men när man i telefon påtalat att "det stavas med k" har man i bland fått brev till "Australian Sceptiks".

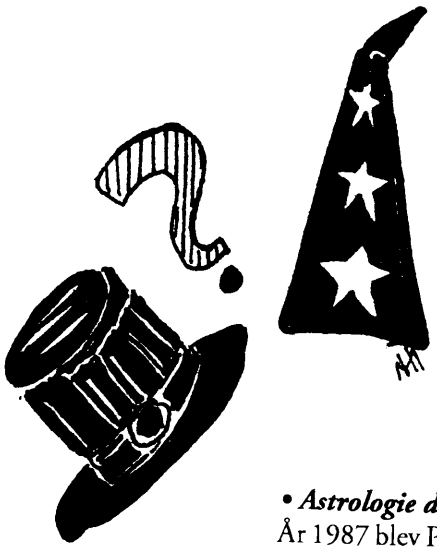

• ***Astrologie doktor***

År 1987 blev Peter Niehenke doktor vid universitetet i Bielefeld på en avhandling om astrologi, som enligt de tyska skeptikerna var en parodi på vetenskap. De har gjort åtskilliga försök att få examensbeslutet upphävt, men hittills utan framgång. *(Der Skeptiker 1, 1991)*

• ***Argentiska skeptiker***

I Argentina har det första numret av den nya tidskriften "El Ojo Escéptico" (det skeptiska ögat) kommit ut. Man tar bl a upp parapsykologi och pseudomedicin till granskning. Vidare finns en recension av boken "¿Vikingos o extraterrestres?" av arkeologen Juan Schobinger. Det är en granskning dels av von Däniken-myten om att de latinamerikanska högkulturerna fick besök av utomjordingar, dels av påståenden att vikingar ska ha besökt dessa kulturer.

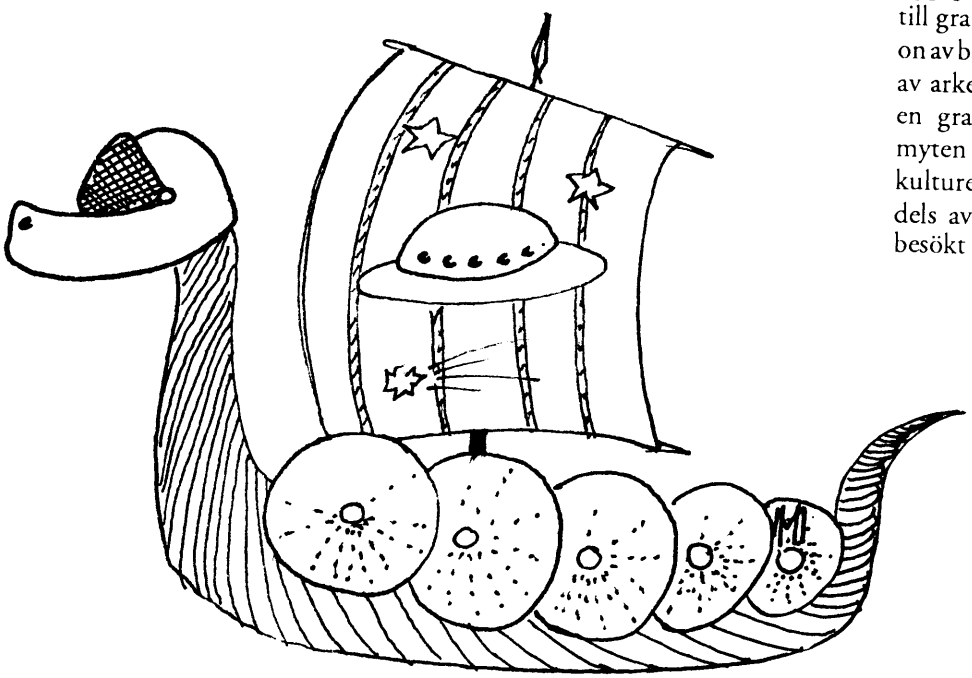

Gunnar Steineck

"Naturliga läkemedel"

□ Att "naturliga ämnen" är ofarliga är en av de viktigaste myterna bakom den stora försäljningen av olika produkter i den s.k. hälsokosthandeln.

Den juridiska termen "naturmedel", som definierar preparat vilka får säljas utan den kontroll som gäller för läkemedel, andas ofarlighet, ett bättre alternativ till "kemiska" läkemedel. Den vore spännande att se en historiebeskrivning av myten, från dess ursprung fram till reklamfundament fö en miljardindustri.

Att myten får spridning bland sot betong och asfalt i centraleuropa tyck er jag förståeligt. Att den får en sådai kraft bland Linnés barn och barnbarı förstår jag inte. Vi bör väl veta att viss svampar är skadliga, andra ätliga, at huggormens bett svider och att destil lat av jäst potatis kan ge huvudvärk.

En patientgrupp som varje år påminns om att "naturliga" ämnen kan ställa till stort förtret är de som är allergiska mot pollen.

Sten Forsman nämner i Läkartidningen (nr 18, 1991) att han sett hur många patienter med atopisk dermatit, allergi som ger symtom i huden, försämrats av "naturmedel". En 26-årig kvinna hade sedan länge måttliga hudbesvär, orsakade av allergi, som kuperats med lokal behandling kompletterat med tabletter. Han mötte patienten då denne sökt en akutmottagning, kraftigt försämrad med utslag över stora delar av kroppen.

Försämringen hade inträffat efter intag av ett örtté ordinerat av en homeopat. Ört-téet kallas ÖT-10 och innehåller ett stort antal ämnen, bl.a. "betula alba, aa", ett slags björk-extrakt.

En 14-årig flicka hade varit besvärsfri under ett års tid. Måttliga besvär förde henne till en homeopat. Hon fick tre olika preparat, varav ett var ÖT-10. Flickan försämrades ordentligt efter några dagar.

Forsman skriver att det var ett av de allvarligaste fallen man sett på kliniken. Ett allergitest, ett s.k. RAST-test, gav en klar reaktion för björk. Upphettning av björk-extrakt förstör inte de ämnen som framkallar allergin.

Forsman beskriver även en 45-årig kvinna som hade en hudtumör, basaliom, som kan vara lokalt aggressiv. Under ett års tid hade hon gått hos en homeopat som ordinerat salva under diagnos "eksem".

Kvacksalveriet och den seriösa etnofarmakologin

□ Kanske använder vi för liten andel av de pengar som läggs ned på att få fram nya läkemedel på ämnen från växtriket. Vissa medicinalväxter skulle kunna vara billiga alternativ till en del läkemedel i fattiga länder. Kanske vi kan lära oss nya farmakologiska principer genom att undersöka aktiva substanser från växtriket.

Inom etnofarmakologin studerar man medel från växter som har haft medicinsk användning inom olika kulturer. Modern etnofarmakologi är ett tvärvetenskapligt område med inslag från botanik, kemi och farmakologi.

En flitig skriftställare med rötter inom området är Jan G Bruhn. Han har varit chefredaktör för Journal of Ethnopharmacology, en viktig internationell tidskrift. Hans avhandling gällde kaktusalkaloider. På Apotekarsocietetens förlag har Bruhn nu samlat ett antal uppsatser kring etnofarmakologi i *"Naturliga läkemedel"*.

Bruhn menar att hälften av läkemedlen i vår farmakope (de läkemedel som säljs på apoteket) har sitt ursprung i naturen. WHO gör viktiga satsningar på att utvärdera växtdroger som används inom traditionell medicin i olika kulturer.

Den ackumulerade mänskliga erfarenheten inom traditionell medicin är viktig och får inte tappas bort. Detta illustreras av en undersökning som visade att av slumpmässigt insamlade växter var 10 % aktiva i ett experimentellt tumörsystem medan bland växter som använts mot cancer i folkmedicinen 20 % var aktiva. Hela 50 % av växterna som används i pilgifter var aktiva i samma system.

Tyvärr blir jag tveksam till Bruhns skriftställeri genom hans attityd till det moderna kvacksalveriet. Bruhn tar inte alls avstånd från den voluminösa försäljningen av "naturmedel" i hälsokosthandeln. Tvärtom, han vill att vi i Sverige skall odla medicinalväxter för att tillfredsställa en internationell marknad för "gröna mediciner". Han tycks se det som glädjande att allmänheten har ökat intresse för "naturmedel".

Bruhn talar inte alls om att myter skapas och vidmakthålls av dem som vill sälja "naturmedel". Han nämner inte heller att en onödig farmakologisk problemlösning introduceras för småkrämpor som i de flesta går över utan piller.

En ytlig läsning av boken ger spännande fakta kring etnofarmakologins arbetssätt och intressanta detaljbeskrivningar kring olika medicinalväxter.

Jag läser dock boken med skepsis — när huvudredaktören inte förmår upprätthålla en klar rågång mot kvacksalveriet törs jag inte lita på att det skrivna har granskats med rimliga vetenskapliga krav.

Bruhn har rötter inom etnofarmakologin men tycks idag få sin näring utanför vetenskapen. □

Håkan Marklund

Bravo, Brontosaurus!

Det finns en del forskare som ser betydelsen av populärvetenskap och folkbildning. Stephen Jay Gould har kommit med sin tionde bok, som stimulerar till att tänka kritiskt men också ger en inblick i vår fascinerande omvärld.

☐ Nu har den kommit, den efterlängtade tionde boken av Stephen Jay Gould, *Bully for Brontosaurus* (ungefär "Bravo, brontosaurus). För mig är den i alla fall efterlängtad. Som redaktionens biolog och med stort intresse för både evolution och folkbildning är just den här typen av böcker det som jag längtar allra mest efter.

Essäer

Boken är egentligen nummer fem i en serie av böcker under temat *Reflections in Natural History*, det vill säga en essäsamling av blandat innehåll med tonvikt på evolution.

I de olika avdelningarna finns denna gång bland annat följande rubriker med: Dinomania, Fads and Fallacies, Intellectual Biography och Evolution and Creation.

Här under döljer sig historier om bedrägerier inom vetenskapen, om hur dålig källkritik kan föra historier vidare i både vetenskapens och folkbildningens namn. Några forskarporträtt finns också med. Dessa porträtt är inte bara glorifiering av "hjältar" utan också en viss upprättelse åt sådana forskare som hitintills bara varit kända genom sina misstag. Den för föreningen inte helt obekante James Randi nämns också i boken.

Brontosaurus en bra början

De här små historierna är ofta tankeväckande och stimulerar till ifrågasättande om sanningshalten i dogmer och myter man dagligen kommer i kontakt med.

Gould har, under evolutionens gång, som författare blivit mer lättläst. Hans tidigare essäsamlingar, *Ever since Darwin* (Allt sedan Darwin), *The Panda's Thumb* (Pandans tumme), *Hen's Teeth and Horse's Toes* och *The Flamingo's Smile* (Flamingons leende, bara halva boken är översatt) är betydligt tyngre att läsa. Därför kan Bully for Brontosaurus vara en bra början.

Bully for Brontosaurus finns ännu bara inbunden på engelska men den kanske kommer på svenska så småningom.

Wonderful life (Livet är underbart), Goulds föregående bok, är även den relativt lättsmält men är ingen essäsamling utan historia som behandlar fynden i The Burgess Shale, som är en av de viktigaste fyndplatserna när det gäller ledtrådar om livets tidiga utveckling i och före kambrium.

Time's Arrow, Time's Cycle är en annan bok med ett genomgående tema. Boken behandlar hur synsätten på tidsbegreppet varierat under tre epoker. An Urchin in the Storm, är närmast ett porträtt galleri över kända och somliga även nu levande forskare.

The Mismeasure of Man (Den felmätta människan) är en berättelse från en aktivt mätande paleontolog som med dagens metoder ser på gamla bevis från tidigare undersökningar där det varit aktuellt att visa människans intellektuella överlägsenhet och då speciellt den vita befolkningens. Här diskuterar Gould också IQ-begreppet och dess relevans.

Populärvetenskap och folkbildning behövs . . .

Alla dessa böcker visar också att vetenskap är minst lika spännande som ockulta företeelser. Ett annat sätt att visa att det är mödan lönt att skriva denna typ av böcker är att de är användbara när det gäller att sakligt bemöta kreationister eller rasister. Jag kan bara hoppas att andra sakkunniga inom dessa och alla andra områden ser hur viktigt det är att fakta når ut till den breda allmänheten.

. . . även i en ny spalt

Själv tänkte jag i och med detta nummer försöka starta en ny sektion i Folkvett. Iden tänkte jag behandla olika bra försök till Populärvetenskap. Detta för att balansera den kritiska stämpel tidningen har och även försöka lyfta fram de goda försök som sker i denna anda.

Dr Goulds första populärvetenskapliga bok var för övrigt *Ontogeny and Phylogeny*, som behandlar hans egen forskning. Den är mycket tung och svårläst men kan nämnas i sammanhanget som ett bevis för att förmågan att skriva populärt går att förbättra om bland annat intresset finns. ☐

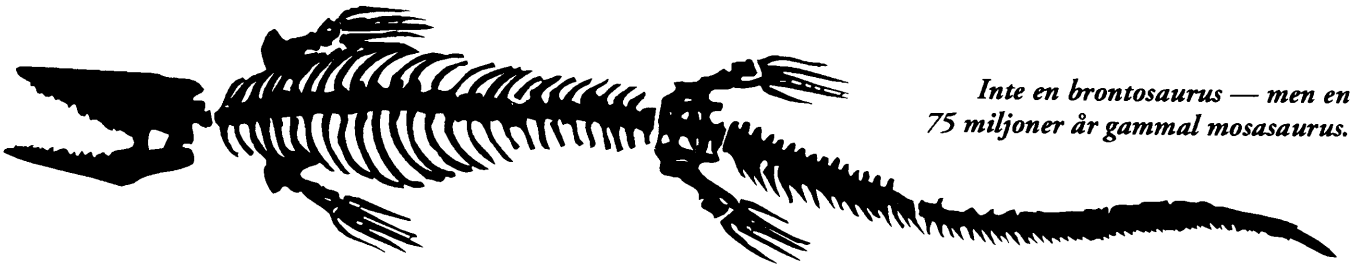

Inte en brontosaurus — men en 75 miljoner år gammal mosasaurus.

Ett vetenskapligt pekoral

Gunnel och Göran Liljenroths *Folket bortom Nordanvinden; från matriarkat till mansvälde*, (AMA-förlag, Lidköping 1990) representerar en typ av litteratur, som måhända alltid har existerat, men som funnit nytt livsrum de senaste decennierna, nämligen det vetenskapliga pekoralet.

Till skillnad från forskarens kritiskt granskande attityd till sitt material, anser sig det vetenskapliga pekoralets författare sitta inne med svaret redan innan hon eller han griper sig verket an.

Liksom den poetiske pekoralisten är den vetenskaplige uppfylld av tilltro till sin egen förmåga och försedd med skygglappar gentemot kritiska invändningar, analys av källornas värde samt den akribi som krävs av envar som sysslar med vetenskap. Beprövade forskningsrön viftas bort som oväsentliga, men man, uppfylld av anspråk, kräver att bli trodd utan motsägelse. Den vetenskaplige pekoralisten anser nämligen sig själv vara den som vet bättre än alla andra och har där för ingen anledning att ta hänsyn till andra åsikter i ämnet.

Omöjlig uppgift

Därför är det en i det närmaste en omöjlig uppgift för en religionshistoriker att recensera de hypoteser om utvecklingen av den förkristna tron som redovisas i *Folket bortom Nordanvinden*, liksom det en gång torde ha varit för en litteraturhistoriker att bedöma konditor Ofvandahls "Blygsamt försök till en ny Edda".

I korthet består författarnas huvudtes av att myten är vår historia eller kan användas som bevis i den bild av Nordens historia man redovisar. Dessa myter dyker emellertid upp i en form som förbryllar envar som är något bevandrad i nordisk mytologi, vilket t ex berättelsen om Heimdalls födelse kan illustrera:

> "Myten omtalar hur en båt blivit iordningställd hos vanagudarna i Vanaheim, fylld med praktfulla vapen, smiden, smycken och eldborret (gnidpinnar). I dess för placerades en sädeskärve, och på denna lades pilten Heimdal, född av nio jättinnor, döttrar till havets härskargud Egir (Hleer) och havsguden (sic!) Ran.... Båten med den nyfödde drogs sedan av ett svanpar ned till kusten av Auervanga (Limhamn i Skåne), där en förundrad menighet väntade på stranden. Då detta folk upptäckte gossebarnet vilande på en kärve, fick han namnet Skef och vårdades med största ömhet och kärlek. Genom de gåvor som låg i båten blev så Nordens folk välsignat med elden, smidet och brödet."

Det enda avseende vari paret Liljenroths tolkning av myten om Heimdalls födelse liknar källornas uppgifter, är uppgiften om hans nio mödrar, vilket troligen är en s k kenning, poetisk omskrivning, för havsvågorna.

Att han blivit utsatt i en båt vilande på en sädeskärve, vållade mig en del huvudbry, men jag gissar att författarna här utgått från den illustration till en 1800-tals utgåva av Eddan (fig.1), vilken är en produkt av konstnärens fantasi och saknar all relevans med vad källorna säger om Heimdalls födelse. Författarna har alltså utgått från illustrationen — inte från texterna — och skapar följaktligen en egen myt utifrån en bokillustration.

De låter sig inte nöja med detta utan menar att temat "barnet på sädeskärven" uppenbarades först i Norden och att Medelhavsvärldens patriarkat sedan knyckte myten för att använda den på Moses och andra hjältar som färdats i vassbåtar som spädbarn. Det behöver kanske inte sägas att vapen, smycken, eldborr och svanpar liksom de häpna Limhamnsborna också är produkter av författarnas egen uppfinningsförmåga.

Att skapa en myt

Det är inte bara så att författarnas egen fantasi fyller på där källorna tiger, dessa får också anpassa sig efter deras åsikter.

Vid ett vistelse på Kreta — "en ö som våldtagits av patriarkatet" — besöker man palatset i Knossos. Paret Liljenroth ger en indignerad skildring av hur arkeologerna "förfalskat" bland annat den s. k. fursten på liljefältet (fig.2), som i själva verket föreställde en prinsessa med volanger kring fotknölarna.

Att det är en kvinna menar man sig se på hennes ljusa hy. Denna "hy" är emellertid ditmålad vid seklets början efter sir Arthur Evans utgrävningar, då en mycket hårdhänt rekonstruktion av palatset

Heimdal födes.

väggar ägde rum. Dubbelyxorna, målade på palatsets väggar föreställer fjärilar eftersom de "symboliserade dansen och det lätta svävandet" som sedan förvandlades till ett vapen i "i den morbida mannens föreställningsvärld". Myterna om Minos, Parsifaë och Minotaurus avvisas kategoriskt som "grekimport", emedan dessa myter inte passar författarnas idéer om det fredliga, demokratiska och kvinnodominerade minoiska kulturen på det forna Kreta.

Matriarkatet kring Hel

Dessa exempel är belysande för författarnas metod att skriva "historia", vilken går ut på att ett matriarkat ursprungligen existerade i Norden.

Här tillgriper man bl a ortnamnsforskningen som "bevis", där man bryter mot vedertagna tolkningar så att det skall stämma med ursprungsfolkets namn "hunner" och att dessa dyrkat gudinnan "Hel". Alla ortnamn som innehåller förleden *hunn-* syftar alltså på "hunner", medan namn på *hel-, -hol, hö-* etc hänför sig till Hel. Man behöver här inte vara expert inom området för att begripa det absurda i att namn som Halevallen, Hövallarna, Holmliden, Hjälmhult och landet Holland samtliga skulle ha sitt ursprung i "Hel".

Lika befängd är författarnas egenetymologi av *amazon*, vilken uppdelas i ordet *Ama*, en fritt uppfunnen modergudinna, och *zon* "område ", d v s Amas område.

Kannibalistiskt patriarkat

Det prehistoriska nordiska matriarkatet byggde främst på en stark sammanhållning kvinnorna emellan för att skydda avkomman mot männens kannibalism, hävdar författarna. Denna kannibalism är redan "bevisad" genom myten om Kronos, som ju slukade sin avkomma.

Efter denna kalla men lyckliga epok kommer goterna invandrande från Indien när klimatet förbättras, enligt författarna, ett påstående som torde vara originellt i sammanhanget. Det är nu

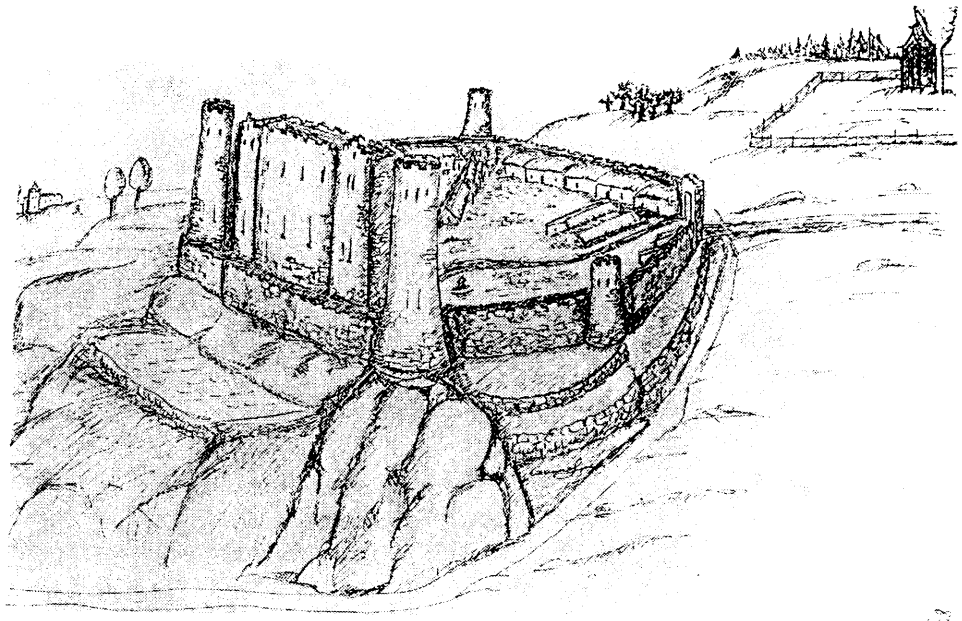

Försök till rekonstruktion av kungaborgen GUM från söder. Till höger Ekebacken, Loftarebacken och Upsala tempel.

som Heimdall sänds iväg för att lyckliggöra Skåne, jordbruket uppstår (sädeskärven!) medan matriarkatet övergår till matrilineär arvsföljd, d v s kvinna ärver egendomen men makten ligger hos morbrodern.

Efter denna period inträder de verkliga bovarna i Nordens historia, svearna, asadyrkande och ivriga anhängare av patriarkatet. Svearnas centrum var borgen Gum i Upsala i Västergötland vars utseende och läge osökt påminner om slottet i det nuvarande Uppsala. Men när svearna förskjuter maktens centrum österut faller den "verkliga " historien ner i glömskans hav för att sedermera återupptäckas av paret Liljenroth.

Av detta kortfattade referat torde författarnas intentioner framgå med all önskvärd tydlighet: att rätta till vad de anser vara en förvrängd historieskrivning. När de sedan själva förvränger fakta och fantiserar ihop nya myter sker det i den okritiske pekoralistens egen anda. Med dennes hela förmätenhet gentemot andras verk gör man följande uttalande:

> "Att tolka mytologi till historia har utgjort ofta oöverstigliga hinder för våra forskare, eftersom de flesta inom denna genre helt saknar kunskaper om myter och symboler. I våra dagar när endast det rationella räknas, har historikerna, med Lars (sic!) Weibull som auktoritet skapat följande dogm: Alla våra myter och gudasagor är ur historisk synpunkt utan allt värde. Allt som bygger på deras direkta eller indirekta utsagor är värdelösa konstruktioner. Endast den historia som grundar sig på två av varandra oberoende källor kan godtagas.
>
> Detta innebär att vi enligt dessa normer är i det närmaste historielösa före 1000-talet. Är det månne ett patriarkaliskt trick för att förhindra insyn i den matriarkaliska eran som föregick manssamhället."

Drivkraften för den poetiske såväl som för den vetenskaplige pekoralisten är känslans hegemoni över förnuftet. I detta fall förmågan att tolka myter liktydligt med känsla, när man menar att det rationella tänkande kommer till korta.

Att de olika skolorna för myttolkning, som t ex den funktionalistiska, den psykoanalytiska och den strukturalistiska, alla arbetar inom strikta vetenskapliga ramar, präglade av logiska resonemang och krav på relevanta fakta, verkar vara författarna till *Folket bortom nordanvinden* fjärran. I stället tycks myttolk-

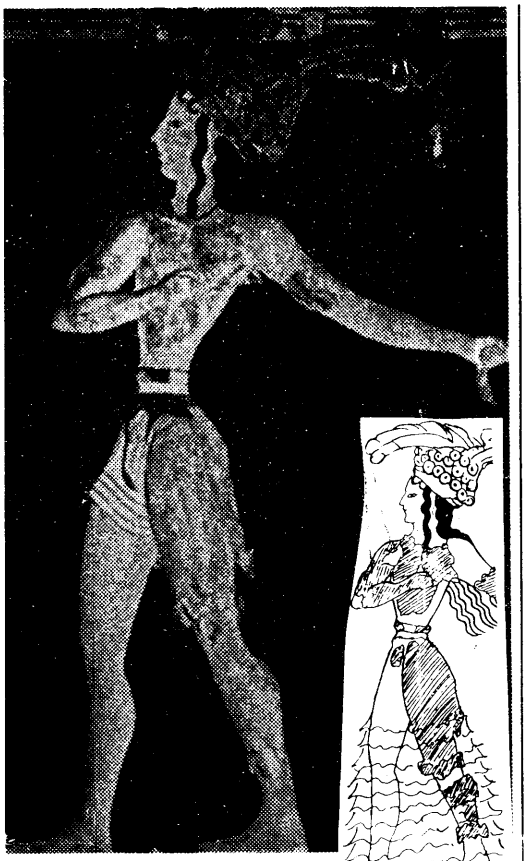

"Liljeprinsen"

ning vara något som man känner och utvecklar med hjälp av sin egen eller andras fantasi.

I en bok där intuitionen parad med en nästan blind övertygelse om existensen av det prehistoriska matriarkatet och Västergötland som Svearikes vagga finns det ingen möjlighet att gå in på eller söka motbevisa de "fakta" på vilka paret Liljenroths "historieskrivning" vilar, i och med att de skulle förneka varje form av vedertagen vetenskaplig metod.

Man kan bara beklaga att så mycken energi gått till spillo för att skapa en bok på närmare trehundra sidor, vilka inte ger sin läsare något annat än den njutning som en pekoralistisk finsmakare möjligen kan uppleva i vissa vändningar.

Britt-Marie Nässtrom

forskarassistent vid Institutionen för Religionshistoria i Uppsala

Nostradamus mask

När **James Randi** var i Sverige i somras lyckades jag komma över ett exemplar av hans nya bok **The Mask of Nostradamus, A biography of the worlds most famous profet** (Charles Scribner's sons, New York, 1990).

Boken handlar om den franske läkaren, astrologen och siaren Nostradamus (Michel de Notredame, 1503–1566). Hans berömmelse baserar sig främst på hans bok "Centuries" som utkom med sin första upplaga 1555, i boktryckarkonstens barndom, och som funnits i tryck sedan dess.

Boken innehåller dunkla och mångtydiga profetior i det delfiska oraklets anda skrivna på vers med ett fantasieggande och symbolrikt språk. Enligt Randis kritiska analys av orsakerna till Nostradamus berömmelse är det närmast denna mångtydighet som gjort att Nostradamus anhängare tyckt sig kunna utläsa förutsägelser om franska revolutionen, Hitler m.m. i verserna. Randi visar övertygande med konkreta exempel att inga av dessa "förutsägelser" håller måttet.

Randi har gjort noggranna efterforskningar om Nostradamus liv och leverne och han skriver om detta på samma medryckande och livliga sätt som han föreläser inför publik. Boken är också mycket allmänbildande och läsaren förs in i det dagliga livet för människor i 1500-talets Europa och deras sociala, politiska och historiska sammanhang.

Man kan lugnt säga att denna övergångstid mellan medeltid och renässans var en svår tid för de flesta människor. Religiös intolerans, inkvisitionen, pest och syfilis härjade och allt detta skapade en god grogrund för allsköns charlataner och orakel.

För den som känner sig kallad innehåller Randis bok även en snabbkurs i hur man blir orakel. Det finns en beskrivning av astrologins bakgrund och ställning på Nostradamus tid. Synen på magi, svartkonst och häxeri behandlas liksom tidens medicinska ideal. Slutligen kan man underhålla sig med en lärorik kavalkad över andra siares ständigt lika ouppfyllda profetior om jordens undergång .

Hanno Essen

Geller i Danmark

Willy Wegner har gjort en ambitiös genomgång av hur Uri Gellers framträdanden i Danmark år 1974 behandlades i pressen. Arbetet har resulterat i två utmärkta små häften.

Uri Geller i Danmark (Para-nyt 1988) är en bibliografi med sammanlagt 248 referenser, varav flertalet härrör från dags-och populärpress år 1974. Bibliografin är bra uppställd, med kortreferat av samtliga artiklar och med namn- och sakregister.

Mirakelmanden Uri Geller. Beretningen om et mediefænomen (Andersen Bogservice 1990) är en koncis redogörelse för Gellers framfart i Danmark och hur den togs emot i massmedia. Till största delen är detta ett studium av sensationsmakeri och godtrogenhet.

Många tittare hörde av sig och berättade att "Uri Gellers overnaturlige evner via fjernsynsskærmen havde vist sig at være smittefarlige nu kunne de også bøje ting og sager! Dette fænomen blev kaldt gelleritis." Ofta var det barn som hade förvärvat Gellers förmågor. Ett av dessa barn gjorde t o m något som Uri Geller inte har lyckats med:

"En lille solstrålehistorie midt i al denne vandalisme var beretningen om den 8-årige Berit. Ifølge Aalborg Stiftstidende den 1. februar kunne hun rette gafler ud ved tankekraft!"

Flera universitetsforskare deltog i tidningsdebatten. Några av dem bidrog till att förklara vad Geller gjorde, men andra bidrog i stället till att sprida förvirring. Rekordet i fråga om akademisk godtro-

genhet togs förmodligen av Kjell Sellin, lektor i filosofi vid Köpenhamns universitet. Han hävdade i en intervju att "lamaerna i TIbet kan gøre det samme. De vil bare ikke optræde med det ligesom Uri, for de synes, at det er misbrug af guddommelig kraft".

Det skulle vara intressant om någon ville göra en studie av Gellers besök i Sverige samma år (1974). Studier sådana som Wegners kan vara av stort värde att hänvisa till nästa gång en smart bedragare lanseras som mirakelman.

Sven Ove Hansson

För tråkiga tågresor

Det drar ihop sig till tusenårsskifte. Att nya och gamla sekter kommer att profetera om jordens undergång, harmageddon, himmelriket på jorden och Jesu återkomst är väl i sig en ganska säker profetia.

Den som vill värma upp inför år 1999 kan läsa **Sekten** av **Dean R Koontz** (Månpocket). Där ser en amerikansk sekt plötsligt Antikrist återfödd i en sexårs pojke, och startar en hänsynslös jakt för att mörda honom (och hans mamma).

Förutsättningen är väl att du har en längre, sysslolös tågresa eller liknande framför dig. För detta är knappast litteratur, men väl en thriller enligt beprövat amerikanskt bästsäljarrecept. Så om du kan stå ut med att pojkens morsa naturligtvis är fotomodellsvacker; att sektlederskan naturligtvis är fruktansvärt ful; att stilen är oerhört pratig {"Hon var ilsken, fruktansvärt arg och rasande"); tja, då har du ett par spännande timmar framför dig.

Psykologi och människoteckning är alltså ytliga; välfunnet är det dock när även pojkens närmaste börjar tvivla, inbilla sig saker, tro... *är* det något konstigt med grabben?

Jonas Söderström

Förfalskningens kulturhistoria

Anthony Graftons bok **Forgers and Critics. Creativity and Duplicity in Western Scholarship** (Princeton University Press 1990)

Graftons bok är en mycket välskriven historisk essä om förfalskningar av lärda skrifter och historiska dokument. De flesta av hans exempel är förfalskningar av antika texter.

Förfalskare har haft många olika syften med sin verksamhet. Många har velat skapa sig berömmelse som forskare genom att presentera en ny sensationell källa. Många har också velat bevisa egna vetenskapliga, religiösa eller poliska idéer. Åtskilliga förfalskningar har haft till syfte att glorifiera den egna nationen, t ex genom att ge den egna fursteslägten en härstamning som kunde anknytas till gammaltestamentliga stamtavlor. Många medeltida munkar och präster förfalskade historiska och juridiska texter i syfte att bevisa den egna kyrkans eller det egna klostrets rätt till värdefulla reliker.

Oavsett syftet måste en förfalskare lyckas med fyra ting för att bli framgångsrik:

1. Han måste ge texten en språklig utformning som gör att den ser äkta ut.
2. Han måste *antingen* framställa ett dokument med en sådan fysisk utformning att det ser äkta ut, *eller* ge en trovärdig förklaring till att originaldokumentet har kommit bort.
3. Han måste trovärdigt redovisa hur han har fått tillgång till dokumentet.
4. Han måste visa hur dokumentet passar in i det stora pusslet av annan historisk information som han vill sammanfoga det med.

I takt med de historiska vetenskapernas utveckling har det krävts alltmer sofistikerade metoder för att lyckas med dessa fyra uppgifter, men de grundläggande problem som en förfalskare brottas med har varit desamma under mer än tvåtusen år.

Det är en vanlig missuppfattning att antika och medeltida lärda skulle ha varit toleranta mot förfalskningar och kanske rentav ha varit ointresserade av skillnaden mellan falska och äkta skrifter. Grafton tar hål på den myten, och framhåller åtskilliga exempel på hur förfalskningar avslöjades och fördömdes redan under antiken. Den store läkaren Galenos (129-c:a 200 e Kr) blev t ex så upprörd när han fick se böcker som falskeligen uppgavs vara skrivna av honom själv att han skrev en hel bok för att klara ut skillnaden mellan äkta och falska böcker under hans eget namn.

Grafton framhåller starkt den historiska kontinuiteten i kampen mellan förfalskare och kritiker. Kritikernas grundläggande metod för att avslöja förfalskningar har hela tiden varit densamma, nämligen att påtala *anakronismer*. En anakronism är ett element som inte passar in i den angivna tidsperioden. Anakronismer kan gäller språk, tankesätt eller fysiska förhållanden.

En tidig expert på skillnaden mellan äkta och falska texter var Porfyrios (död c:a 300 e Kr), som kanske är mera känd som filosof. Med stort skarpsinne påtalade han flera brister i de judiska och kristna heliga skrifterna. Bl a visade han, med ledning av ett flertal anakronismer, att Daniels bok inte kunde ha varit skriven på 500-talet f Kr så som det påstods. (Bokens exakta förutsägelser om händelser på 100-talet f Kr såg han som ett tydligt bevis på att den var skriven först efter dessa händelser.)

Porfyrios var icke-kristen, och hans kritik av kristna urkunder var ett led i de religiösa striderna. På det hela taget har förfalskningar nästan alltid avslöjats av kritiker vars religiösa, politiska eller vetenskapliga uppfattningar stred mot dem som understöddes av den förfalskade texten. Många framstående textkritiker har varit förbluffande okritiska mot texter som stödde deras egna favorituppfattningar.

Grafton framhåller gärna förfalsk-

ningarnas positiva bieffekter. De har i hög grad stimulerat den textkritiska traditionens framväxt, fortbestånd och utveckling. Källkritiken hade stått på ett lägre stadium idag, tycks han mena, om den inte stimulerats av sin "kriminella kusin" förfalskningskonsten.

Grafton har en tämligen optimistisk syn på möjligheterna att avslöja förfalskningar, åtminstone om de är gjorda långt efter den period de sägs härstamma från:

"Om det finns någon lag som håller för alla förfalskningar, så är det helt enkelt att varje förfalskare, hur skicklig han än är, sätter prägeln av sin egen tids liv, tankesätt och språk på det förgångna som han hoppas göra realistiskt och levande. Men hur än de detaljer han använder imponerar på hans samtida publik, kommer de att få bedrägeriet att framstå i tydlig relief när de iakttas av senare tiders läsare som kommer att känna igen förfalskarens tidsperiod som överlagats på den angivna tidsperioden för det förfalskade dokumentet. Ingenting blir så förlegat som en periods syn på en annan period."

Sven Ove Hansson

Antroposofisk uppbyggelse

Gemenskap, ett skeende. Andevetenskapen och den nya Kristusuppenbarelsen (Förlag Mercur, 1990) är den andra svenska upplagan av en tyskspråkig bok som kanske bäst kan beskrivas som en uppbyggelsebok för antroposofer. Författaren **Anton Kimpfler** ger råd om hur man ska leva sitt liv, och den ger därmed också en god bild av antroposofins människosyn.

Den "Kristusuppenbarelse" som det talas om i titeln innebär inte att budskapet är kristet. Förkunnelsen skiljer sig i avgörande avseenden från flera av kristendomens grundprinciper - så t ex talas det om "gudar" i pluralis, och Kristusgestalten sammanförs med troselement från andra religioner:

"Kristi verksamhet är så enastående som hela människovardandet. I en enda tillvaro i en fysisk kropp har han upplevt och genomlidit vad vi fullbordar samtliga inkarnationer igenom."(ss 62-63)

Det betonas starkt att människan kan och bör stå i förbindelse med andeväsenden av olika slag. "Högre väsen och avlidna människor kan träda in. De ger oss råd som tillika innebär ett inre stärkande." (s 20) Varje person sägs stå "i förbindelse med ett änglaväsen" som gör det möjligt att betrakta sig själv "utifrån det evigas synvinkel."(s 27)

Antroposofins människoideal är en *förandligad* människa. Målet är att vi ska "lösa oss ur materiens fjättrar" (s 63). När man lyckas med detta "växer den äkta friden fram" (s 71). Detta sägs också visa sig i förhållandet till medmänniskorna:

"Är vi spirituellt konsekventa, kan vi med desto större tolerans gå in på våra medmänniskor. Ju bestämdare vi är, desto större överseende kan vi ha med andra."(s 70)

En god antroposof ska därför inte vara en stridslysten debattör.

"I hetsiga diskussioner är spiritualiteten frånvarande. Vid för mycken klokskap blir den utslagen. Den kan deltaga om vi lyssnar bättre på varandra, det vill säga mer helhetsmässigt varseblir varandra. Lyssnandet visar sig vara ett väsentligt bidrag. Annars blir vi sönderrivna i ett upprört debatterande och sammankomsten resulterar i en tärande strapats i stället för att bli en väckande tilldragelse." (s 28)

Idealet om tolerans och om en lågmäld samtalston hör förvisso till det mest sympatiska hos antroposofin. Ett mindre sympatiskt drag, som också kommer tydligt fram i Kimpflers bok, är förhärligandet av lidande och smärta. Även detta hänger samman med idealet om en förandligad människa. Enligt antroposofin "visar sig i smärtan en väg till begränsning av det materiellas herravälde." Lidandet och smärtan "fostrar oss" och öppnar "andliga portar". Den som undflyr smärtan "förhärdas i det yttre". (s 61) Därför fördöms användningen av smärtstillande medel.

"Genomgånget lidande håller oss vakna gentemot det som vi själva är och också gentemot den andliga värld som ställer oss inför uppgiften att övervinna det. Men nuförtiden förträngs ofta lidandet genom att medvetet neddämpas av farmaceutiska medel. Den spirituella öppning som vill uppstå förstöres genom dessa. Det som vi borde förvärva som högre väsen går förlorat för oss." (s 30)

Antroposofin innefattar alltså en stark strävan bort från det materiella. Kimpfler beskriver dess framtidsmål på följande sätt:

"Antroposofin är anlagd som en långvarig process. Dess andevetenskapliga forskningsrön vill tjäna till att vi kan bära våra jordiska erfarenheters frukter in i framtiden. Det handlar om att vara med i byggandet av en ny jord. I allt detta måste det spirituellas verkan bestå provet.

Ett nytt belivande av världen genom människans andliga aktivitet kan träda till. Det som vi individuellt och gemensamt verkställer blir till en bild för ett blivande kosmos. I detta förblir vi inte barn till gudar, vi utvecklas till att bli gudars syskon."(s 71)

Sven Ove Hansson

Att slippa reinkarneras

Hester Mundis bok **101 sätt at undvika reinkarnation** (Bonniers 1990) är, som titeln låter antyda, en New Age-parodi.

Mundi hävdar inledningsvis att reinkarnation är ett "underbetyg i livets skola och ett tvång att göra om livet gång på gång, ända tills man får till det", och boken handlar om hur man "genom

upplysning får till det rätt redan första gången".

Boken ger bl.a. upplysning om hur man ska genomföra så kallat positivt tänkande, enligt "teorin om kreativ visualisering" som säger att "vad du ser är vad du får".

Exempel:

För att öka kontokortskrediten: Se för ditt inre hur du förströtт köper årgångsviner av olika sorter.

För att få befordran: se för ditt inre hur du sitter i ett hörnkontor med massor av fönster och smeker en lönecheck med massor av nollor.

En mera ambitiös metod för att förbättra sin skonomi presenteras också, en-minutsmeditation kring fokuseringsordet "pengar".

Mundi framhåller att "alla New Age-filosofier har sina rötter i enheten och är hängivna alternativen. Detta kan låta som en motsägelse, men det är plastglaset också och det är det ingen som ifrågasätter... Att vara öppen för alla slags alternativ; alternativ medicin, alternativ terapi, alternativ religion, alternerande datumparkering är nödvändigt för harmonin mellan kroppen, själen och anden och lika väsentligt för livet efter detta som själva öden." Som exempel på alternativ nämner han bland annat ockult elektrolys, tibetansk tandkorrektion och personkemisk fiberdiet.

Några nya spådomskonster presenteras: sushimanti (spådom i rå fisk), pastamanti (spådom i italienska nudlar), cappucinomanti (spådom i ångad kaffesump), etc.

Översättaren har för det meesta översatt fritt, dvs hittat på nya vitsar på svenska när de amerikanska inte gått att överföra. En och annan miss finns det dock. Så t.ex. står det (s 163):

"Alla har haft minst en utomkroppslig upplevelse: födelsen."

Det är riktigt roligt på engelska (out-of-body-experience).

Sven Ove Hansson

Historiska gåtor

Jan Broberg är historielärare, och har skrivit flera böcker om historiska myter. Den senaste i raden är **Den heliga Graal och Zorro** (Carlssons 1990).

Boken inleds med en essä om kvarlevande dinosaurier. Åtminstone sedan 1900-talets början har författare och filmmakare fascinerats av tanken att det skulle kunna finnas kvar skräcködlor i någon undanskymd dal eller på någon avsides belägen ö. S k "kryptozoologer" har organiserat expeditioner till de otillgängligare delarna av Kongo och Nya Guinea på jakt efter dinosaurier. "Egendomligt nog har de 'forskare' som själva påstår sig ha sett förhistoriska djur i full aktion vid de här tillfällena antingen glömt sina kameror eller misslyckats med att ta tydliga foton."

Fantaster finns det gott om. Broberg berättar om en Tom Crotser som påstår att han på sina olika expeditioner har funnit Babels torn, Noaks ark, förbundsarken samt den sten som Kain slog ihjäl Abel med.

Större delen av boken handlar om historiska myter, såsom Jason och argonauterna, Graal-legenden, den sjunkna staden Ys, trollkarlen Merlin, elefanter hos Mayafolket, prästkungen Johannes, den flygande holländaren och Zorro. Författaren berättar om myternas bakgrund, och diskuterar om det kan finnas något verklighetsunderlag. Ett särskilt kapitel ägnas åt en kritisk granskning av von Däniken m fl som påstår att utomjordiska varelser har besökt jorden i historisk tid.

Boken är lättsam och underhållande, men skriven i en kritisk anda. Den är ett gott bevis för att avslöjandet av myter kan ha ett minst lika stort underhållningsvärde som myterna själva.

Sven Ove Hansson

Boknotiser

På Studentlitteratur ger **Idar Magne Holme** och **Bernt Krohn Solvang** ut boken *Forskningsmetodik,* som ger en introduktion till samhällsvetenskaplig metodik. Författarna framhåller att både kvantitativa och kvalitativa metoder behövs inom samhällsvetenskapen.

En vetenskapsfilosofisk klassiker, *Proofs and Refutations* av **Imre Lakatos**, ges ut på svenska av Thales. Det svenska namnet har blivit *Bevis och motbevis. Matematiska upptäckters logik.*

Trollerikonstens historia behandlas i *Trollare och andra underhållare* av **Christer Nilsson**, Skeptra förlag.

Charles Berlitz bok om Bermudatriangeln, *Dödens triangel,* kommer ut i en ny utgåva i år. Utgivare är bokförlaget Legenda (alltså samma förlag som Folkvett kritiserat för dess oförmåga att ta avstånd från nazistisk historieförfalskning).

British Museum i London har haft en stor utställning om förfalskningar. I samband med detta har man gett ut en bok, *Fake? The Art of Deception,* under redaktion av **Mark Jones**. Förlaget är University of California Press.

Barns nära-dödenupplevelser beskrivs i *Närmare ljuset* (Natur och Kultur). Författare **Melvin Morse**, barnläkare i Seattle, USA. "Genom att elektriskt stimulera ett litet område i högra hjärnhalvan har man [kunnat] framkalla praktiskt taget alla momenten i en nära-dödenupplevelse. Detta innebär att vår förmåga att få en NDU är inprogrammerad i våra gener..." Översättning Göran Grip.

Stuart Holroyd tycker att vissa ämnen behandlas med "lätt överlägsen attityd" i vanliga uppslagsverk. Därför uppslagsboken "Nya perspektiv", med avdelningar som "andlighet och esoteriskt tänkande" och "det paranormala". Korpen.

Anna Schytt

Inte preparatens förtjänst

Svenska Dagbladets Idag-sida hade i slutet av maj en artikel om varför så många går till alternativbehandlare och anser sig hjälpta. Särskilt människor med diffusa symtom som den vanliga sjukvården anser vara "omöjliga fall", de sk SVBK (svid-värk-bränn-kärringar.)

"Patienter med diffus smärta är sjukvårdens paria. /.../ Vad gör då alla 'trötta' när de stångat sig blodiga mot distriktsläkare och laboratoriesvar? Går till alternativbehandlare", skriver journalisten Ann Lagerström. "Efter att ha ringt runt till ett antal är jag tämligen säker. Homeopater, rosenterapeuter, akupunktörer lever på de 'trötta', och påstår sig i många fall också bota dem."

"Bo Serrenius, som forskar på gener vid Wallenberglaboratoriet i Lund, säger att alternativterapeuternas framgång troligen inte alls beror på preparaten – utan på deras sätt att behandla patienterna. Genom att ta sig tid och ta patienten på fullt allvar ökar placeboeffekten, och patienten blir frisk i tron att det är tabletterna som gör det.

– Medan traditionell medicin har en placeboeffekt på 30 %, kanske alternativare har en på 50 % eller mer, säger han."

Pseudovetenskap från FLT

Jag tar gärna emot klipp, särskilt från landsortstidningarna, från Er läsare och medlemmar! Bengt Ahlm från Örebro skickade mig två exempel på hur pseudovetenskap behandlas i Nerikes Allehanda (NA) respektive Vestmanlands Läns Tidning (VLT). Båda artiklarna kommer ursprungligen från nyhetsbyrån FLT.

Den 29 juni publicerade Nerikes Allehanda är en lång osignerad text om ufon. Ufon är enligt artikeln inte "inbillning, bluff eller synvillor". och som stöd för detta drar man fram massor av gammal skåpmat om fantastiska "fall". Fallen presenteras som de bevis som forskare, militärer och andra experter inte kan avfärda.

Bengt Ahlm skikar också med en insändare han skrev med anledning av artiklarna och som Nerikes Allehanda publicerade huvudparten av:

"Nåväl, NA:s artikel tycks vara skriven av en övertygad ufolog men är osignerad. Den innehåller dessutom direkt vilseledande uppgifter. På min förfrågan kunde man på NA bara upplysa om att artikeln kom från FLT, en nyhetsbyrå (OK, semestertider).

FLT kunde med stor möda få fram att artikeln är skriven av en i Paris bosatt svensk free-lancer, som framträder under signaturen Leo Bellett.

NA tar på sig ett stort ansvar när tidningen helt okrotiskt hjälper till med att sprida den pseudo-vetenskapliga gegga som Bellett har klämt ur sig. Massmedias genomslagskraft är stor.

Västmanlands Läns Tidning hade två dagar efteråt också en artikel från FLT, denna gång en intervju med en ekonom som gått och blivit astrolog (av ekonomiska skäl förmodar jag. Slikt geschäft kan nämligen vara lönande). Artikeln var signerad och försedd med kommenterande material, bl.a. en historisk översikt över astrologins utveckling. Så skall det förstås gå till!

NA kan kanske skicka någon på studiebesök till VLT...?"

(Kängan mot Västmanlands Läns Tidning behagade dock Nerikes Allehanda inte publicera.)

Det visar sig också att Leo Bellett, signatur eller verklig, skrivit fler pseudovetenskapliga artiklar för FLT. Den 19 juli fylldes en helsida och halva första sidan (!) i Dagen av ett Bellett/FLT-material om Bermuda-triangeln.

Bakom försvinnandena ligger antingen ufos, eller "en pyramid på havsbotten, förmodligen byggd av människor" från vilken det kan "strömma ut så mycket energi... att den kan få ett ämnes molekyler att skilja sig åt" — en av Charles Berlitz spekulationer.

"Ingen har kunnat komma med en bättre förklaring till alla försvinnandena", hävdar Bellett. Men en kontroll av källorna har visat att olycksfrekvensen inte är större Bermudatriangeln *(Larry Kusche: The Bermuda Triangle Mystery — Solved).* Många av de farkoster som Berlitz påstår gått under där sjönk i själva verket på andra håll, t ex i Stilla Havet. I andra fall rasade svår storm när Berlitz skriver att vädret varit lugnt.

Drabbad av Livets ord

Läkartidningen beskriver hur f d elever vid Livets ords bibelskola ofta får långvariga psykiska besvär (Läkartidningen, nr 24, 1991). Artikeln fick en viss uppmärksamhet i svensk massmedia under försommaren. Arbetsterapeuten Gudrun Swartling har intervjuat 43 personer som gått i bibelskola ett till två år och hoppat av. 47 % av de intervjuade hade någon form av symptom såsom bristande verklighetsuppfattning, skuldbeläggelse och hörsel- och synhallucinationer. Av de tillfrågade angav 63 % att de hade fått magsmärtor, hjärtklappning, huvudvärk och yrsel, vilket de inte hade haft tidigare. Före bibelskolan hade 16 % haft psykiatrikontakt, de flesta endast kortvarigt. Efter utträdet ur rörelsen hade 63 % sökt psykiater pga problem de tillskrev kontakten med Livets ord. Elva av de 43 fick sluten psykiatrisk vård. 28 föreskrevs psykofarmaka. Sjukskrivning skedde hos 24. Var fjärde intervjuad hade gjort ett självmordsförsök.

Författarna till artikeln, förutom Gudrun Swartling även distriktsöverläkare Per G Swartling, skriver att det är viktigt att ha kunskap om och förstå hur rörelsen Livets ord fungerar för att kunna ta hand om dess offer.

"I undervisningen påminns ständigt om att det är Gud själv som står för det som sägs och görs i rörelsen. Den som kritiserar Livets ord eller dess ledning går därför emot Gud. Det ges även exempel på hur illa det kan gå för den som kritiserar rörelsen och för medlemmar som lämnar den: de kan drabbas av sjukdom, olycka, plötslig död eller få missbildade barn. Den som tar läran på allvar fastnar i ett självkontrollerande grepp, som kan bli mycket svårt att komma ifrån."

En särskild lärosats i Livets ord-rörelsen är att man får det man säger, dvs att de ord man uttalar har kraft att förvandla verkligheten. Säger man att man är sjuk eller mår dåligt kommer man enligt läran att må ännu sämre. Det gör det svårt att söka hjälp för en depression med självmordstankar, för om man talar om sina tankar kan de förverkligas. Det gör det också svårt för läkare som möter dessa patienter att i tid upptäcka sjukdomssymptom och psykiska symptom.

Är det då så att extra känsliga personer går med i sådana här sekter och också drabbas illa. Nej, författarna refererar till resultat som visar att nästan vem som helst kan gå med i en sekt. Ofta sker dock anslutningen i en sårbar period i ens liv.

Handstil och terapi

Under den möjligen något ursäktande vinjetten "Vid sidan av" skiver Sveriges Radios personaltidning Antennen om ljudteknikern och grafologen Arild Jägerskogh. Efter en kurs i grafologi för Hans Scheike (den sk sex-sektens ledare) blev han "en av landets mest välrenommerade grafologer". "Efter fyra år fann han att han blivit bra på att ställa diagnoser, men att han saknade kunskaper att hjälpa den han ställt diagnos på. Det ledde till sju års studier i klinisk psykologi och numera hjälper han människor som psykoterapeut på kvällstid, efter det ordinarie jobbet som chef för Sveriges Televisions externa utbildning." Arild använder sina kunskaper i grafologi som diagnosmetod i psykoterapin. Han säger att han spar fem-sex timmars samtalsterapi på det och det ger honom möjlighet att gå på problemt direkt.

Arild Jägerskogh är också flitigt anlitad vid kriminaltekniska undersökningar, bl a vid Palmerättegången, enligt artikeln.

Karin Norberg skiver att grafologi är en etablerad vetenskap "som det skrivits många avhandlingar om och som är högskoleämne i vissa länder." Vad hon inte skriver är att man skiljer mellan grafologi som kriminalteknisk metod, för att t ex avslöja förfalskningar och att spåra vem som har skrivit anonyma brev, och att göra personlighetsanalys och till och med ställa "diagnoser" som Arild gör genom grafologi. Den senare varianten är inte en etablerad vetenskap.

Han medger också att han visst använder sig av sina kunskaper även i sitt ordinarie jobb.

– Dum vore man annars om man inte drar nytta av det man vet och kan.

"Jordstrålning finns inte"

"Radiocorder, en apparat som påstås skydda mot så kallade negativa jordstrålar, får inte längre säljas i Sverige", skriver Svenska Dagbladet 5 oktober i ett telegram från TT. Marknadsdomstolen har konstaterat i en dom att Radiocorder inte har någon funktion. Enligt arbetsmiljöinstitutet existerar nämligen inte den strålning som apparaten ska skydda mot.

"Radiocorder, som kostar 895 kronor, liknar en ca 40 cm lång plastlinjal, försedd med sladd och stickkontakt i ena änden. Innanför plastfodralet finns bara en träbit försedd med två koppartrådar, enligt undersökningar som Statens Energiverk och företaget Semko AB gjort."

Kvacksalvare polisanmäld

Distriktsläkare Birgitta Korsell i Rättvik har polisanmält två hälsokostföretag för kvacksalveri och grovt bedrägeri. Enligt Korsell har företagen satt i system att skrämma folk att de är dödssjuka för att få sälja dyra hälsopiller, skriver Expressen 9 oktober.

Företagen har haft som specialitet att ta blodprov och tala om för patienten att hon lider av svåra sjukdomar orsakade av mineralbrist. Piller för tusentals kronor har ordinerats.

- I ett fall har till och med ett spädbarn ordinerats sju olika piller mot en rad påstådda bristsjukdomar.

En elvaårig flicka fick veta att hon hade stor brist på kalcium, koppar, magnesium och zink. Hon fick beskedet att hennes njurar skulle sluta att fungera om fem år. Om hon inte tackade ja till en pillerbehandling för 2 700 kronor skulle hon dö. Korsell säger till Expressen att om flickan hade haft en njursjukdom skulle dialys eller transplantation varit enda behandlingsalternativen. Att tillföra mineraler kan bara förvärra skadan. Mineralbrist kan aldrig ge njurskador, däremot kan för höga halter av kalcium göra det.

Robert Österlinds artikel är bra för att den talar om bakgrunden till tvisten. Varför inte alternativmedicinen fungerar i det här fallet, utan snarare kan vara skadligt. Inte bara att ord står mot ord och alternativ mot konvensionella läkare som det ofta blir i sådana här artiklar.

Håkan Blomqvist:

Undvik vulgärskepticism!

Med anledning av Sven Ove Hanssons kommentarer i Folkvett nr 1 1991 under rubriken *"Budbärare från universum — medlemsmöte i Stockholm"* anser jag det vara på sin plats med några påpekanden i den kontroversiella frågan rörande ufo-fenomen.

I referatet sägs följande: "Sven Ove Hansson påpekade att många ufologer i själva verket är forskarbegåvningar som arbetar mycket noggrant och målmedvetet... Kort sagt är det fråga om människor som skulle kunna bli mycket hängivna forskare på en icke-pseudovetenskaplig bana — om de bara spårat in rätt från början."

Eftersom jag själv arbetar aktivt med ufo-frågan som styrelsemedlem i Arkivet för ufo-forskning i Norrköping, tycker jag det är olyckligt om Sven Ove Hansson skulle begå misstaget att jämställa all ufo-forskning med pseudovetenskap. Det är ju inte ämnet i sig som är vetenskapligt eller ovetenskapligt. Vetenskap är en metod. Arkivet för ufo-forskning (AFU) har i stadgarna följande målsättning:

- förvalta och utveckla ett arkiv och bibliotek för litteratur etc om begreppet oidentifierade flygande föremål... anskaffa och vårda tryckalster... genom avtal med donatorer mottaga och förvara för forskning intressant och värdefullt material.

- stödja och främja forskning för att vinna ökad kunskap om oidentifierade flygande föremål... aktivt stödja och initiera dokumentation och bibliografisk forskning samt annan forskning med anknytning till begreppet oidentifierade flygande föremål.

- bedriva informationsverksamhet och stimulera en kritisk, vetenskaplig diskussion.

En förutsättningslös, vetenskaplig ufo-forskning är alltså målsättningen.

Ufo-fenomenet är oerhört komplext och kräver insatser från olika vetenskapliga discipliner: astronomi, meteorologi, militärteknologi, underrättelseväsende, flyghistoria, vittnespsykologi, religionspsykologi, sociologi, etnologi m m.

AFU försöker intressera forskare och skickliga undersökande journalister att ta sig an ufo-fenomenet bl a som en motvikt till de pseudovetenskapliga kulter och sekter som ofta syns i massmedia.

Tre högskoleuppsatser har arbetats fram med material från AFU:

1. Heikki Virtanen. Ifologiska sällskapet i Stockholm 1957–1969. Institutionen för folklivsforskning, Stockholm 1980.

2. Lena Thulin, Birgitta Wallin, Britt Yngveson. Ufo och massmedia. Examensarbete vid Journalisthögskolan 1981.

3. Bertil A G Schalen. Tefatsfolket. Ufo som kultföremål. Institutionen för tillämpad psykologi, Lunds universitet 1981.

I Folkvett 2/1989 recenserade Sven Ove Hansson *"Domstensfallet. En svensk närkontakt 1958"* av Anders Liljegren och DN-journalisten Clas Svahn — båda aktiva inom styrelsen för Arkivet för ufo-forskning. "Det första numret bådar gott", kommenterar Sven Ove Hansson.

AFU:s inställning till ufo-forskning kan sammanfattas med några citat från den amerikanske ufo-forskaren Jacques Vallées anförande inför FN:s speciella politiska kommitté den 27 november 1978. Mötet hölls med syfte att diskutera möjligheten av en koordinerad internationell ufo-forskning:

1. Tron på rymdbesökare är oberoende av ufo-fenomenets fysiska verklighet. I den sociala vetenskapens termer säger vi att något är 'verkligt' om tillräckligt många människor tror på det...

2. Tron på en nära förestående ufo-kontakt är en indikation på den allt vidare klyftan mellan allmänhet och vetenskap. Vi har fått börja betala priset för den negativa och fördomsfulla attityden med vilken våra vetenskapliga institutioner behandlat ärliga vittnen till ufo-fenomen. Bristen på seriös förutsättningslös forskning har fått dessa vittnen att tro att vetenskapen är inkapabel att hantera fenomenet. Denna attityd har förlett många människor att söka svaren utanför det rationella sökandet efter kunskap som är vetenskapens kännemärke.

3. Frånvaron av seriös forskning i ämnet och tron på en nära förestående ufo-kontakt underminerar tanken på att människan kan styra sin egen framtid... Det skapar passiv förväntan på besök av vänliga rymdvarelser som kan lösa de nuvarande mänskliga problemen.

Även här i Sverige har ett ökat antal ufo-kontaktkulter börjat synas i massmedia. Vallée varnar för anti-intellektualismen, rasismen och demokratiföraktet som ofta kommer fram i dessa sekters filosofi. Flera ufo-kontaktkulter kan ses som täckmantel för spridandet av totalitära ideologier.

Ufo-forskning är empirisk forskning. Det kräver fältstudier och noggrann dokumentation av varje enskilt fall. Det går inte att bestämma verkligheten från skrivbordet. En kritisk inställning till ämnet räcker inte. Man måste kunna något också — det vill säga ha sakkunskap i ämnet.

Denna sakkunskap saknas tyvärr hos de svenska astronomer som brukar uttala sig offentligt i ämnet. I sina kommentarer är de för det mesta låsta till kritik av den amerikanska populärmyten att ufo är utomjordiska besökare. Detta har inget med sakfrågan att göra.

Att låta en icke sakkunnig astronom kommentera ufo-fenomenet är lika ologiskt som att intervjua en ornitolog om hjärnfysiologi. Det ger snarast ett intryck av pseudovetenskap.

Det är viktigt att varna för naiv ufo-tro men lika viktigt är att vara kritisk mot rabiat skepticism som med humanism eller rationalism som svepskäl avfärdar all seriös ufo-forskning och kalla det pseudovetenskap. Det vore tråkigt om

en seriöst arbetande förening som Vetenskap och folkbildning i denna fråga skulle hamna i vulgärskepticism.

För att understryka Arkivet för ufoforsknings inställning avslutar jag med ännu ett citat från Jacques Vallée:

"Även om ufo-fenomenet är oerhört komplext och gäckar den vetenskapliga metoden så är jag inte beredd att överge det rationella sökandet efter kunskap för slutsatser baserade på tro, intuition eller budskap från medier eller kontaktpersoner." □

Arkivet för ufo-forskning har adress Box 11027, 600 11 Norrköping. Telefon 011-13 86 99. Öppet efter överenskommelse — men "endast för person som stödjer stiftelsen, materiellt eller ekonomiskt (ett visst minimibelopp varje år)".

Kedjebrevens historia

Ingen har väl undgått de epidemier av kedjebrev som utbryter emellanåt. Hur det hela började verkar inte att vara fullt utrett, men de äldsta kända kedjebreven härstammar från tiden före den moderna postgången. Dessa brev lades ut i kyrkor, t ex bakom statyer, och kunde lyda så här:

"Sankta Rita, trösta mitt stackars hjärta och stilla mina plågor. Jag kommer förvisso att hylla ditt namn.

Sankta Rita, bed för mig.

Sankta Rita, hjälp mig.

Sankta Rita, hör mina böner.

Den person som finner detta brev bör kopiera det 25 gånger och placera det varje dag i en kyrka, och den 26:e dagen kommer hon att vederfaras en omöjlig och oväntad nåd.

Lovad vare Jesus Kristus, hyllad vare Sankta Rita."

Mot slutet av 1800-talet verkar det som om postmyndigheterna övertog kyrkornas roll som distributionsmedel för kedjebrev. Breven hade fortfarande ett religiöst-magiskt innehåll. Två typiska element i breven var utfästelser om den lycka som skulle komma dem till del som förde breven vidare och hotelser om vad som skulle drabba dem som bröt kedjan:

"Fru Bellanger kopierade brevet 13 gånger och vann 8 miljoner.

Fru Vallée förstörde det och förlorade sin son.

Fru Battel sparade det i 13 dagar och blev dödad.

Tretton amerikaner kopierade det 13 gånger och blev förmögna."

Under första världskriget fick kedjebreven mycket stor spridning. Enstaka kedjebrev utan anknytning till traditionell religion började också framkomma. Huvudbudskapet i dessa sekulärt-magiska kedjebrev var dock detsamma som i de religiösa: lycka åt dem som för brevet vidare, olycka åt dem som bryter kedjan.

Att kedjebrev fortfarande är vanligt förekommande kan nog ses som ett tecken på att ödesmagiska uppfattningar fortfarande är mer utbredda än vad man kanske skulle tro.

SOH

Källa: Serge Bonnet och Antoine Delestre, "Les chaînes magiques", *Revue des sciences sociales de la France de l'est*, n° 13-13bis, 1984, ss 383-402.

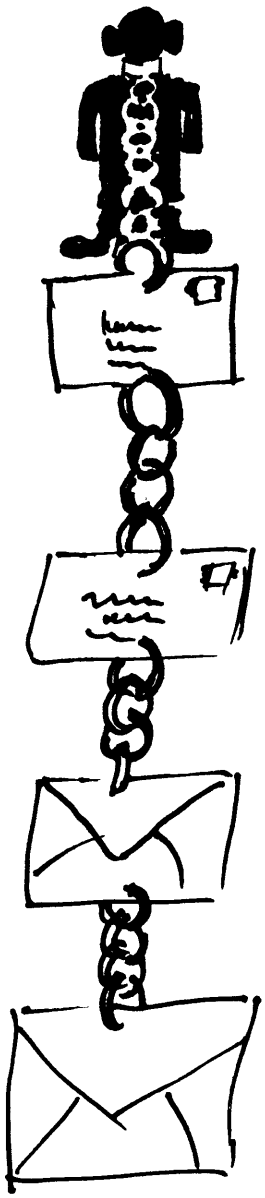

Härmed anmäler jag mig som
sökande för anställningen.

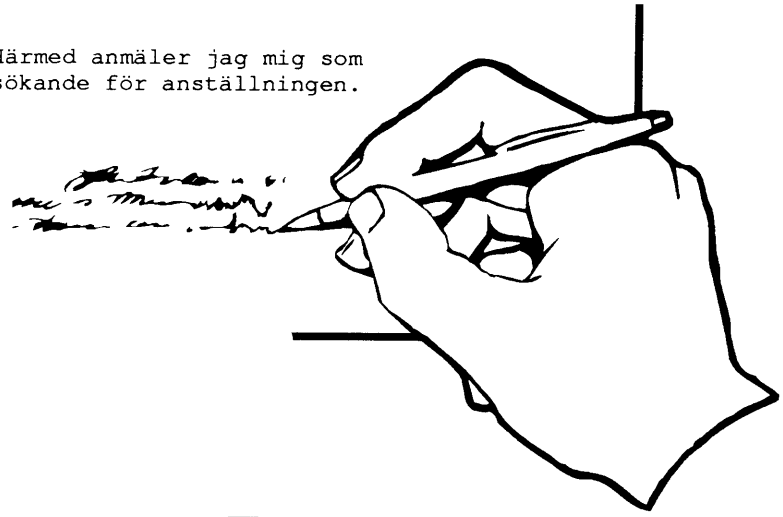

2120.00029.0 91 M
Margareta Blomberg
Sulitelmavägen 15

161 33 BROMMA

Avgör handstilen om Du får jobbet?

Eller beror det på vilket stjärntecken du är född i? Grafologi, astrologi och andra pseudovetenskapliga metoder används i dessa syften idag.

Pseudovetenskapen kan vara farlig när den lockar människor till kvacksalveri och när den drar in dem i auktoritära sekter. Men människors motståndskraft mot oförnuftet kan ökas genom kunskap om vetenskapens metoder och resultat.

I Sverige finns en förening som kritiskt granskar pseudovetenskaper. Föreningen heter **Vetenskap och Folkbildning**, och dess tidskrift heter **Folkvett**.

Folkvett analyserar kritiskt sådana riktningar som astrologi, scientologi, New Age, UFO-tro och olika former av kvacksalveri.

Skriv efter mer information. Adressen är: **Vetenskap och Folkbildning, Box 185, 101 23 Stockholm**.

Vetenskap och Folkbildning
Box 185, 101 23 Sthlm

Vetenskap och Folkbildning
Box 185, 101 23 Sthlm
Vetenskap och Folkbildning
Box 185, 101 23 Sthlm
Vetenskap och Folkbildning
Box 185, 101 23 Sthlm
Vetenskap och Folkbildning
Box 185, 101 23 Sthlm
Vetenskap och Folkbildning
Box 185, 101 23 Sthlm
Vetenskap och Folkbildning
Box 185, 101 23 Sthlm
Vetenskap och Folkbildning
Box 185, 101 23 Sthlm
Vetenskap och Folkbildning
Box 185, 101 23 Sthlm